

TÓTH HELÉNA

E pluribus unum?

A bevándorlástörténet és a migrációkutatás historiográfiája az Egyesült Államokban

Bevezetés

Napjaink migrációtörténet-írásának egyik meghatározó alakja, Dirk Hoerder német történész így fogalmazott a migráció historiográfiájának történettudományon belüli jelentőségéről: „A migráció és az interkulturális kapcsolatok historiográfiája a munkásosztály és a társadalmi nemek kutatásán alapuló kérdésfeltevések után a harmadik legfontosabb módja a fehér, őshonos [a szerző a magyarra nehezen fordítható *native-born* jelzőt használja] férfiak és az ő politikai struktúráik köré épített mesterelbeszélések újragondolásának.”¹ Mesterelbeszéléseken Hoerder olyan történeti narratívákat ért, amelyek a 19. század óta folyamatosan megújuló köntösben ugyan, de a nemzetállamok legitimitációja egyik alappilléreinek tekinthetők.² Ezekbe a narratívákba valóban, a mai napig nehezen beilleszthetők a migráció összetett folyamatai. Hoerder hazájában, Németországban egészen az 1990-es évek elejéig kellett várni Klaus J. Bade munkáira, amelyek a német történelem szerves részeként tekintettek a be- és kivándorlás történelmére.

Európával ellentétben az Egyesült Államokban a bevándorlás témaköre az akadémiai történetírás hajnalától központi

¹ Dirk HOERDER: *Historians and Their Data: The Complex Shift from Nation-State Approaches to the Study of People's Transcultural Lives. Journal of American Ethnic History*, 2006/4. 86. A tanulmányban szereplő valamennyi idegen nyelvű idézet a saját fordításom. – T. H.

² A mesterelbeszélésekről: GYANI Gábor: *A történelem mint emlék(mű)*. Kalligram, Budapest, 2016. 26.

szerepet kapott, az „alapító atyák” hagiográfiájától a nyugati határvidék meghódításának történetéig. Bár a mesterelbeszélések az Egyesült Államokban is legitimációs funkciót töltöttek be, az amerikai bevándorlás történetének már első szintézise, George M. Stephenson (1883–1958) *A History of American Immigration, 1820–1924* (1926) című műve sem szolgálta ki a korabeli bevándorlóellenes amerikai nacionalizmus igényeit.³ Carl Wittke – aki egy évtizeddel később egy hasonló összefoglaló művet ír majd – recenziójában külön kiemelte: „Dr. Stephenson könyve nem nyeri el sem az északi [*Nordic*] felsőbbrendűség hangoztatóinak tetszését, sem azokét, akik a Ku-Klux-Klan »száz százalékos amerikaiság«-át dicsőítik.”⁴ A következő évtizedekben a bevándorlást kutató történészek megőrizték Stephenson alapvetően liberális szemléletmódját. Narratíváikban, mint Stephensonnál, kevés kivétellel nem az elit kapta a főszerepet – a bevándorlók tömegei és a társadalom alsóbb rétegei is szóhoz jutottak. Azok a kérdésfeltevések tehát, amelyek az „alulról felfelé építkező” történetírás és az úgynevezett *labor history* elterjedésével az európai mesternarratívákat ingatják meg majd a 20. század második felében, az Egyesült Államokban a bevándorlás történetírásában, legalább alapjaiban, már a kezdetektől jelen voltak.

Ugyanakkor a bevándorlás történelme egészen a hetvenes évekig szinte kizárólag a fehér férfiak történelme maradt. Míg Stephenson 1926-ban két külön fejezetben foglalkozott a kínai és a japán bevándorlás történetével, az övét követő szintézisek egyre eurocentrikusabban rajzolták meg a bevándorlás történetének kontúrjait. Ezen csak a polgárjogi mozgalom keretében megfogalmazott kritikák, az átalakuló közbeszéd és új tudományágak kialakulása (például *asian american studies*, *african american studies*, *ethnic studies*) változtatott a század második felében. Hasonlóképpen: a nők történelme is csak a *gender studies*, valamint a feminista történetírás hatására vált

³ George M. STEPHENSON: *A History of American Immigration, 1820–1924*. Ginn & Company, Boston, 1926.

⁴ Carl WITTKÉ: Review of *A History of American Immigration, 1820–1924* by George M. Stephenson. *The Mississippi Valley Historical Review*, 1926/2. 266.

a bevándorlás történetírásának részévé.⁵ Tehát míg Hoerder szerint a migráció historiográfiája a *labor history* és a társadalmi nemek kutatása után harmadik emancipációs erőként működött a hagyományos mesterelbeszélésekkel szemben, az Egyesült Államokban a bevándorlás historiográfiája a kezdektől fogva a mesterelbeszélés egy lehetséges változataként létezett, és részben maga is emancipációra szorult.⁶

Nehéz átfogóan írni a bevándorlás történetírásáról az Egyesült Államokban. A bevándorlás historiográfiájának több mint száz éve alatt megváltozott a vizsgált tárgy definíciója, változtak a tudományos munka intézményi keretei és a történetírás funkciója is. A történetírás, amely eredetileg két állam közötti egyirányú mozgásként látta a bevándorlást, az évtizedek során a migráció összetettségét minél jobban visszaadó (cirkuláris migráció, időszakos munkások, remigráció) kutatási kérdéseket, illetve modelleket dolgozott és dolgoz ki (migrációs rendszerek, transznacionalizmus). Ez részben abból következik, hogy a bevándorlás maga is sokat változott az elmúlt száz évben. Az 1820 és 1924 között legálisan az Egyesült Államokba érkezett megközelítőleg 35 millió bevándorló túlnyomó részben Európából származott. A bevándorlók 95%-a a korszak első felében elsősorban Közép- és Észak-Európából érkezett – a szakirodalom ezt az időszakot „a régi bevándorlás”-nak is nevezi –, 1860 után ez az arány, legalább időszakosan, csökkent. Az 1882-es kínai bevándorlást tiltó törvény bevezetéséig – amely az Egyesült Államok első bevándorlást korlátozó törvényének számít – egyre nagyobb számban érkeztek Ázsiából is bevándorlók, főleg Kalifornia állam területére. 1860 és az első világháború vége között az európai bevándorlás súlypontja áthelyeződött Közép- és Kelet-Európára. 1924-ben, majd 1929-ben az újabb, a bevándorlást nemzetiség alapján korlátozó törvények beveze-

⁵ Suzanne M. SINKE: Gender and Migration: Historical Perspectives. *The International Migration Review*, 2006/1. 82–103.

⁶ Hasznos bevezetés: Jan LUCASSEN–LEO LUCASSEN (eds.): *Migrations, Migration History: Old Paradigms and New Perspectives*. Peter Lang, Bern–New York, 1997; Ewa MORAWSKA: The Sociology and Historiography of Immigration. In: *Immigration Reconsidered: History, Sociology and Politics*. Ed.: Virginia YANS-McLAUGHLIN. Oxford University Press, New York, 1990. 187–238.

tésével jelentősen csökkent mind a bevándorlók teljes száma, mind a bevándorlók között az európaiak aránya (58% 1931 és 1960 között).⁷ Az 1965-ös *Immigration and Nationality Act* liberalizálta a bevándorlás szabályozását, újra utat nyitva az ázsiai bevándorlók előtt, és hatására nőtt a dél-amerikai bevándorlók száma is. 1980 óta az amerikai bevándorlók többsége ázsiai származású. A bevándorlást szabályozó törvények, valamint a bevándorlók társadalmi és etnikai összetételének változásai, mint látni fogjuk, a történetírás kérdésfeltevéseiben és paradigmáiban is tükröződtek.

Az amerikai bevándorlás történetírásának egységes tárgyalását nehezíti, hogy számtalan alterületre osztható. A 21. század elején az Egyesült Államokban élő szinte minden bevándorló csoportnak létezik saját historiográfiája, a saját bevándorlástörténetből eredő kérdésfeltevésekkel, történetírási hagyománnyal és módszertani sajátosságokkal. Továbbá szigorúan véve az amerikai bevándorlás történetírásához tartoznak a bevándorlók hazájában született narratívák, más szóval a kivándorlás és adott esetben a hazatérés történetei is. Ezek a történetek eltérő szerepeket játszanak a historiográfiai tradíciókban: a cseh történetírás szempontjából Tomáš Masaryk Amerikában töltött évei, valamint a cseh és a szlovák migráció története szorosán összekapcsolódnak a nemzettudattal, míg a német történetíráson belül a nemzetiszocialista Németországhoz köthető politikai menekültek, illetve a második világháború utáni remigráció a korszak feldolgozásának szerves részei. A magyar kivándorlók historiográfiájában az 1848-as és az 1956-os politikai menekültek amerikai története játszik fontos szerepet, a gazdasági migráció Puskás Julianna munkásságát leszámítva eddig kevesebb teret kapott.⁸ Bár ezek a művek kétségtelenül a

⁷ Bevezetésként: Roger DANIELS: *Coming to America: A History of Immigration and Ethnicity in American Life*. Harper Collins, New York, 1990. Érvelésében kissé elavult, de a fejezetekhez rendelt historiográfiai áttekintések miatt továbbra is értékes: Thomas J. ARCHDEACON: *Becoming American: An Ethnic History*. Free Press, New York, 1983.

⁸ GYÁNI Gábor: Kivándorlás és az amerikai magyarság sorsa. In: Uő: *Történelemszövegek*. L'Harmattan, Budapest, 2002. 276–285.; PUSKÁS Julianna: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, 1880–1940*.

migráció globális történetírásának értékes részei, ebben a tanulmányban csak abban az esetben kapnak nagyobb szerepet, ha befolyásolták az amerikai történetírás paradigmaváltásait.

A „nemzeti” vagy az úgynevezett „etnikai” történetírás helyett ez az áttekintés elsősorban a szintézisre törekvő munkákon keresztül tanulmányozza az amerikai bevándorlás amerikai történetírásának fő témáit. Bár a historiográfiai áttekintések gyakran lineáris fejlődési vonalakat húznak, és ez a cikk is kronológiát állít fel, ez óhatatlanul leegyszerűsítés. A bevándorlás amerikai történetírásának kérdésfeltevésai valóban változtak az idők folyamán, de nem feltétlenül váltották fel egymást, inkább a lehetséges kutatási irányok egyre színesebbé váló palettáján helyezkednek el.⁹ Továbbá a legtöbbet idézett tanulmányok, illetve azok a metaforák, amelyek köré a történettudomány oly szívesen építkezik, nem mindig az adott korban rendelkezésre álló legelőrehaladottabb értelmezésmód megtestesítői. Kutatási eredmények, tézisek néha évtizedekig várnak arra, hogy a tudomány nyitottá váljék a bennük megfogalmazott új látásmód befogadására. Bár ebben az áttekintésben azok a művek kapják a legnagyobb teret, amelyek bizonyos történelmi pillanatokban valamiért meghatározó szerepet játszottak, azok a munkák is szóhoz jutnak, amelyek nem fértek az adott kor paradigmáiba, ám később (újra) felfedezték őket.

Amerika nyugati határvidékétől a városszociológiáig, avagy a bevándorlás történetírásának kezdetei, 1880–1940

A bevándorlás történetírásának kezdetei az Egyesült Államokban magukhoz a bevándorlókhoz vezethetők vissza. Első és második generációs immigránsok sora írta bele egyéni sorstörténe-

Akadémiai, Budapest, 1982. Újabb példák: VIDA István Kornél: *Hungarian Émigrés in the American Civil War: A History and Biographical Dictionary*. McFarland, London, 2012; FRANK Tibor: *Kettős kivándorlás. Budapest–Berlin–New York, 1919–1945*. Gondolat, Budapest, 2012.

⁹ A történettudomány globális történetéről: Georg G. IGGERS–Q. Edward WANG–Supriya MUKHERJEE: *A Global History of Modern Historiography*. Pearson Longman, New York, 2008.

tét az amerikai történelemben. Ezek a művek általában saját kiadásban jelentek meg, gyakran több nyelven (angolul és a bevándorló anyanyelvén), és többnyire egyéni életrajzokat vagy a bevándorlók által alapított egyesületek történetét mutatják be. A narratívák sokban hasonlítanak egymásra: gyakran az adott etnikai csoport amerikai bevándorlástörténetével nyitnak, amit a szerzők megpróbáltak lehetőleg a gyarmati időszakig visszavezetni, majd az adott egyén vagy csoport amerikai történelemben való hősiességét tárgyalták (amerikai szabadságharc, vagy később a polgárháború). A bevándorlók az Egyesült Államoknak tett szolgálataik történetén keresztül emeltek emlékművet új hazájuk iránti lojalitásuknak. A történészek találóan a „filiopietista” jelzővel illetik ezeket a hűségnyilatkozatként is olvasható, túlnyomó részben sikertörténetként felépített műveket, amelyeknek egyik fő alcsoportja a politikai menekültekhez köthető gazdag memoáriróadalom.¹⁰

Az 1848-as forradalmak politikai menekültjei – azok, akik az Egyesült Államokban tényleg meg tudtak állapodni, és nem tértek vissza Európába – fontos szerepet játszottak az amerikai bevándorlás narratívájának kialakításában. Az 1870-es évektől megjelenő memoárok többnyire egyenlőségjelet tettek az 1848-as forradalom európai története és az amerikai szabadságharc eszméi között – egy tézis, amely mind az akadémiai, mind az akadémián kívüli populáris történetírásban a mai napig erősen jelen van. Hogy egy magyar példát említsünk: Kuné Gyula saját költségén 1911-ben angolul (*Reminiscences of an Octogenarian Hungarian Exile*), 1913-ban pedig magyarul (*Egy szabadságharcos emlékiratai*) jelentette meg visszaemlékezéseit.¹¹ Tanulmányunk szempontjából Kuné elbeszélésének valóság tartalma nem fontos, a narratíva felépítése és súlypontjai a filio-pietista történetmesélésre jellemzőek: a szerző fiatal politikai menekültként érkezik az Egyesült Államokba, ahol bi-

¹⁰ Kathleen CONZEN: Thomas and Znaniecki and the Historiography of American Immigration. *Journal of American Ethnic History*, 1996/1. 19.

¹¹ Julian KUNÉ: *Reminiscences of an Octogenarian Hungarian Exile*. The Author, Chicago, 1911; KUNÉ Gyula: *Egy szabadságharcos emlékiratai*. Szerzői kiadás, Chicago, 1913.

zalommal és nyitottsággal fogadják. Hamar megtanul angolul, beilleszkedik, felnőtt férfiként a chicagói üzleti élet meghatározó szereplőjévé küzdi fel magát, a polgárháborúban a rabszolgák felszabadításáért harcol (Illinois 24. lovascsapat), európai kapcsolatait és nyelvtudását új hazája szolgálatába állítja azaz, hogy 1870-ben és 1871-ben, a porosz–francia háború idején, haditudósítóként dolgozik, illetve megszervezi az Egyesült Államok részvételét a bécsi világkiállításon, majd becsületben megöszülve, idős korában továbbadja ezt a tapasztalatot. Az ilyen és ehhez hasonló sikertörténetek Orm Øverland norvég történész szerint amerikai specifikumnak tekinthetők, hiszen szinte minden bevándorló csoportban megtalálhatók a 19. században. Az 1848-as forradalom ugyan nem minden bevándorló csoport esetében játszott olyan kiemelkedő szerepet, mint a magyaroknál vagy a németeknél, de ezek az úgynevezett „otthonteremtő mítoszok” (*home-making myths*) mindenképpen összehasonlíthatók egymással.¹²

A filiopietista művek, kisebb-nagyobb eltérésekkel, lényegében asszimilációs narratívákat kínáltak. Bár céljuk nem a tudományos kutatás volt, hanem a kollektív emlékezet alakítása, az akadémiai történetírás mind forrásanyagként, mind pedig a kérdésfeltevések megfogalmazásában építkezett belőlük. A migrációval foglalkozó akadémiai történészek első generációja árnyaltabban és tudományos igényvel, de szintén arra keresett választ, hogyan váltak a bevándorlók az amerikai társadalom részévé. Arthur M. Schlesinger (1888–1965), a bevándorlás történetének egyik korai kutatója és harvardi professzorként az amerikai akadémiai történetírás egyik meghatározó alakja 1922-ben, az amerikai történelem új kérdésfeltevéseiről írt könyvében első helyen tárgyalta a bevándorlást. „Sok szempontból az amerikai történelem összessége az Óvilágból induló migrációs folyamatok eredménye. Mivel a rézbőrű vadak [sic!] sosem voltak hatékony elemei Amerika fejlődésének, az Egyesült Államok, és kisebb részben mindkét amerikai kontinens egész történelme végeredményben a bevándorlás egymást

¹² Orm ØVERLAND: *Immigrant Minds, American Identities: Making the United States Home, 1870–1930*. Urbana–Chicago, Illinois, 2000. 21.

követő hullámainak és az újonnan jötteknek, illetve az ő leszármazottaiknak adaptálódása ahhoz az új környezethez, amely a nyugati féltekén várt rájuk.”¹³ A bevándorlás azonban nemcsak Amerika történetének része volt, hanem a mindennapok meghatározó eleme is.¹⁴ Schlesinger az irodalomtól az oktatási rendszeren át az étkezési kultúráig minden területen kiemelte a bevándorlók jelentőségét. Az, hogy az Egyesült Államok kialakulásának – vagy a korra jellemző, úgynevezett progresszív történetírás szóhasználatával élve fejlődésének – vesztesei is voltak, többek között az amerikai őslakosok, mindössze egy félmondatra volt méltó. Schlesinger leírásában az őslakosok – saját kultúra és történelem híján – nemcsak az amerikai társadalmon, hanem az amerikai szellemiségen, és ennek következtében a történelmen is kívül álltak, ellenben a bevándorlókkal, akik „háromszáz évnyi történelmünk során [...] nemcsak alapvetően befolyásolták az Egyesült Államok kultúrájának, intézményeinek kialakulását és a gazdasági fejlődést, de annak a becses esszenciának a desztillálása is az ő érdemük, amit amerikai idealizmusnak nevezünk”.¹⁵

Schlesinger tézise különös hangsúlyt kapott az első világháború után egyre inkább izolálódott Egyesült Államokban. Bár a bevándorlás törvényi szabályozása már a 19. század végén megkezdődött, az Egyesült Államok 1921-ben vezette be az első immigrációs kvótarendszert (*Emergency Quota Act*), amely kibocsátó földrajzi területek szerint korlátozta az egy évben befogadható migránsok számát. Az erre építő, a bevezetésben is idézett 1924-es *National Origins Act* az 1890-es népességi adatok alapján, az akkor már az Egyesült Államokban élő népcsoportok maximum két százalékában határozta meg az egy évben befogadható migránsok számát. Ez a törvény (és az 1929-ben

¹³ Arthur M. SCHLESINGER: *New Viewpoints in American History*. The Macmillan Company, New York, 1928. 2. További kutatási területként Schlesinger többek között a földrajzi jellemzők szerepét Amerika fejlődésében, a radikalizmus és a konzervativizmus történetét, valamint a nők szerepét az amerikai történelemben jelölte ki.

¹⁴ Arthur M. SCHLESINGER: I. m. 3.

¹⁵ Uo. 20.

ratifikált változata) egészen 1965-ig a bevándorlás szabályozásának alapja maradt.

Schlesinger határozott kiállása a bevándorlás jelentősége mellett nem volt egyedülálló. Theodore C. Blegen (1891–1969), a norvég bevándorlás egyik úttörő kutatója még 1919-ben, tehát szinte közvetlenül az első világháború befejezése után publikálta tanulmányát, amelyben rámutatott, hogy a 19. század végén az északnyugati államok egyenesen versengtek a bevándorlókért, mert a gyors iparosodást olcsó munkaerővel tudták csak fenntartani.¹⁶ George M. Stephenson fent idézett szintézise szintén számos példával illusztrálta a bevándorlók jelentőséget az amerikai gazdaság és társadalom történetében. Összességükben ezek a művek az akadémiai történetírás bevándorlóellenes közbeszéd elleni tiltakozásaként értelmezhetők, valamint a háború alatt az akadémiai szabadság elve körül kibontakozott vitában való állásfoglalásként.¹⁷

A bevándorlást korlátozó törvények jogi megtestesülései voltak egy évtizedek óta tartó vitának az amerikai identitásról és a bevándorlók szerepéről az amerikai társadalomban. A gyarmatosítás kora óta újra és újra felmerült a kérdés, hogy a bevándorlók újabb hullámai hogyan illeszkednek be a már letelepedett lakosság közé, illetve hogyan változtatják meg a kialakult gazdasági erőviszonyokat, a kultúrát és a társadalmat. A 18. századra az „amerikai” jelző az Egyesült Államok etnikai sokszínűsége ellenére elsősorban egy angol nyelvű, etnikailag anglo-amerikai közösséget jelentett. Mikor az 1750-es években a német bevándorlók száma ugrásszerűen megnőtt Pennsylvania államban, Benjamin Franklin és William Smith intézkedések sorát tervezte bevezetni a bevándorlók amerikanizálására, illetve a kialakult kulturális (és gazdasági) *status quo* megőrzésére. Az amerikanizálás fő eszközeinek elsősorban az angol nyelvoktatást, valamint a további bevándorlás és a német

¹⁶ Theodore C. BLEGEN: The Competition of the Northwestern States for Immigrants. *The Wisconsin Magazine of History*, 1919/1. 3–29.

¹⁷ John HIGHAM: *Strangers in the Land: Patterns of American Nativism, 1860–1925*. Rutgers University Press, New Brunswick, 1988; Timothy Reese CAIN: *Establishing Academic Freedom*. Palgrave, New York, 2012. 51–75.

nyelv használatának visszaszorítását tekintették. A konfliktus végeredménye azonban nem az asszimiláció és nem is az elnémetesedés lett, hanem egy sajátos német-amerikai közösség kialakulása, sőt, a pennsylvániai németek az úgynevezett amerikai etnikai közösségek „prototípusaivá váltak”.¹⁸ Az etnikai közösségek lojalitása és alapvető létjogosultsága a 19. század folyamán is többször megkérdőjeleződött, főleg a század közepi német és ír bevándorlási hullám során, és még erősebben a század végén Kelet- és Dél-Európából érkező bevándorlók hatására. Szociológusok és történészek arra keresték a választ, hogy az amerikai (értsd anglo-amerikai) társadalom milyen mechanizmusokkal képes beolvasztani a bevándorlókat, míg az amerikanizálás hívei azt latolgatták, milyen szabályozással lehetne ezeket a folyamatokat befolyásolni.

Egyesek, mint a szociológus Sarah Simons optimistán látták az amerikai társadalom asszimilációs képességét, addig, amíg a társadalmi hierarchiában a felfelé mozgás, a vertikális mobilizáció lehetősége nyitott volt. Simons szerint az etnikai közösségek ugyan hátráltatták az asszimilációt, de nem tudták megakadályozni azt. Simons számára az asszimiláció a közös nyelv használatát, érdekközösséget és a társadalmi és politikai elképzelések megosztását jelentette, egy „individualizációs folyamatot”, amely során a bevándorló levált az etnikai közösségről, ami az óhazához kötötte és ezáltal amerikanizálódott.¹⁹ Az európai nemzetállamok nemzetépítési törekvései is asszimilációs folyamatok voltak, de velük ellentétben az asszimiláció amerikai változata Simons szerint organikusan és ezért erőszakmentesen működött.²⁰ Mások, többek között a későbbi elnök, Woodrow Wilson, erősen kételkedtek az etnikai közösségek hasznosságában, és a különböző lojalitások összeegyeztethetőségében, és ennek megfelelően a bevándorlás szabályozását

¹⁸ Stow PERSONS: *Ethnic Studies at Chicago, 1905–1945*. University of Illinois Press, Urbana, 1987. 3.

¹⁹ Sarah E. SIMONS: Social Assimilation. *American Journal of Sociology*, 1900–1901/6. 790–793.

²⁰ Stow PERSONS: I. m. 11.

sürgették.²¹ A bevándorlók szerepvállalása a szakszervezetek kialakításában és az idegen nyelvű újságok a századfordulón komoly feszültségforrást jelentettek, az első világháború és az 1917-es októberi orosz forradalom pedig csak megerősítették a bevándorlókkal szembeni bizalmatlanságot, valamint az amerikanizálás hívei számára konkrét indokokkal is szolgáltak a migránsok politikai nézet és később származás szerinti szűrésére.

A teljes asszimiláció követelésének voltak ellentézisei is.²² A legismertebb ellenmodellnek az „olvasztótégely” metafora számít, amely a század elején nagy népszerűségnek örvendett, és a történészek fogalomtárába is bekerült. A metaforát egy Angliában élő, zsidó származású drámaíró, Israel Zangwill vezette be a köztudatba *Az olvasztótégely* (1908) című színdarabjával.²³ Zangwill európai szemmel Amerikában látta az európai etnikai feszültségek lehetséges megoldását. A darab egy szerelmi történet. Az orosz-zsidó származású hegedűművész és zeneszerző, David, Amerikába menekül Kisinyovból a pogromok elől édesapjával, ahol megismerkedik Verával, egy orosz bevándorlóval. David és Vera egy bevándorlót segítő jótékonyági szervezetnek dolgoznak, Amerikában látják a jövőjüket, elkötelezett hívei a demokraciának, a humanitárius szolgálatnak és a kultúrának. Szerelmüket még az a felismerés sem szakítja szét, hogy Vera édesapja a David családjának lemészárlását elrendelő katonatiszt. Zangwill szerint az Egyesült Államokban tehát még a pogrom traumája is feldolgozható, amit a fiatal pár házassága szimbolizál. Első olvasatra a darab emlékeztet Simons „liberális asszimiláció” tézisére. David mondata – „Fügét sem ér a háborúskodások és a vendetták! Németek és franciák, írek és an-

²¹ John Milton COOPER, Jr.: *Reconsidering Woodrow Wilson: Progressivism, Internationalism, War and Peace*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2008. 99.

²² FRANK Tibor: Olvasztótégely vagy kulturális pluralizmus: „másság” az Egyesült Államokban. *Info-társadalomtudomány*, 1993/25. 55–62.

²³ Az olvasztótégelyről mint irodalmi toposzról Carl WITTKÉ: Melting-Pot Literature. *College English*, 1946/4. 189–197. Az olvasztótégely-elmélet ambiguitásáról: Philip GLEASON: The Melting Pot: Symbol of Fusion and Confusion? *American Quarterly*, 1964/16. 20–46.

gokok, zsidók és oroszok – az olvasztótégelybe veletek mind! Isten megteremti az amerikaiit” – legalább felületesen megegyezett az asszimiláció egy lehetséges folyamatával és kimenetelével.²⁴

Azonban a darab egy lényeges ponton eltért Simons és az amerikanizálás elkötelezett híveinek elképzeléseitől. Míg Simons számára az asszimiláció eredménye az anglo-amerikai kultúrába való beolvadás volt, Zangwill olvasztótégelyében új kultúra és társadalom született, amelyben az amerikai értékek (demokrácia, egyenlőség) központi szerepet játszottak, de nem feltétlenül az anglo-amerikai elem dominált. A darab anglo-amerikai szereplői, Kathleen (egy szolgáló) és Quincy Davenport, Jr. (egy üzletember), komikus, rasszista és pénzéhes alakok. A darab üzenete tehát nem az anglo-amerikai kultúra felsőbbrendűsége, hanem az a lehetőség, amelyet Amerika mindenki számára jelent. Az amerikai szereplők negatív ábrázolása ellenére a darab ősbemutatója nagy siker volt. Theodore Rooseveltt elnök személyesen gratulált a szerzőnek.²⁵

Rooseveltt számos alkalommal felszólalt az úgynevezett „kötőjeles” (német-amerikai, ír-amerikai) identitások ellen, mert a lojalitás feloldhatatlan konfliktusának tartotta őket, és az amerikaiak sarkított, karikírozott bemutatása ellenére Zangwill darabjában ennek feloldását üdvözölte. A darab kritikusi azonban pont ebben: az etnikai, vallási identitás feladásában találtak kivetnivalót. Az Amerikával szembeni elkötelezettség számukra nemcsak nem állt szemben az etnikai identitással, az etnikai pluralizmus csak hozzáadott ahhoz a kultúrához, amely az olvasztótégelyben jellegtelen masszává olvadna össze.²⁶ Ez az etnikai és kulturális pluralizmus – így a kritikusok –, nemcsak deziderátumként volt jelen, hanem az amerikai társadalom jellemzőjeként generációk óta hatékonyan működött. Randolph

²⁴ Zangwill darabjának interpretációs lehetőségeiről: Neil Larry SCHUMSKY: Zangwill's „The Melting-Pot”: Ethnic Tensions on Stage. *American Quarterly*, 1975/1. 29–41.

²⁵ Theodore Rooseveltről és az amerikai nacionalizmusról: Gary GERSTLE: Theodore Roosevelt and the Divided Character of American Nationalism. *The Journal of American History*, 1999/3. 1280–1307. Rooseveltt reakciója Zangwill darabjára: Uo. 1298.

²⁶ STOW PERSONS: I. m. 13–15.

Bourne „transz-nacionalizmus” elmélete, miszerint Amerika egy „új kozmopolitizmus” központja, vagy Grace Abbott tézise, amely szerint az amerikai nem hagyományos nemzet, és nem is válhat azzá vallási, etnikai és ideológiai sokszínűsége miatt, ami viszont éppen hogy az erőssége, hiszen képessé teszi arra, hogy megvalósítson egy internacionalizmusra épülő demokráciát, az első világháborút követő, alapvetően bevándorlóellenes közbeszéd ellenére is tartották magukat.²⁷

Schlesinger rövid esszéjében nem az asszimiláció modellezése állt a középpontban, hanem a bevándorlók konkrét hozzájárulásai az amerikai történelemhez. Más szóval, nem azt vizsgálta, hogy a bevándorlók hogyan váltak az amerikai társadalom tagjaivá, hanem azt, hogy *de facto* tagjaiként milyen szerepet töltek be. Ha Schlesinger azt nem is dolgozta ki, hogy az asszimiláció hogyan megy végbe, azzal, hogy a bevándorlókat elsősorban az amerikai városok lakosaiként mutatta be, arra legalábbis utalt, hogy az hol történik. Ezzel pedig az amerikai akadémiai történetírás kis túlzással első asszimilációs tézisének nevezhető elméletét vizsgálta felül.

Európához hasonlóan az Egyesült Államokban is a 19. század végén alakultak ki a modern történetírás keretei. A történelemtudomány egyik fő témája, szintén Európához hasonlóan, az amerikai nemzet sajátosságainak megfogalmazásában, kidolgozásában állt. Frederick Jackson Turner (1861–1932) 1893-ban állította fel az úgynevezett „határvidéktézist” (*frontier-tézis*), amelyben a nyugat felé való terjeszkedésben látta az amerikai identitás gyökereit. A nyugati határvidék meghódítása során alakult ki egy amerikai identitás, amely Turner szerint egyértelműen különbözött a bevándorlók európai értékrendjétől. Az asszimilációra tehát a határvidéken került sor, mi több, itt alakult ki az a társadalom, amelybe az európai bevándorlók újabb generációi egyáltalán beilleszkedhettek.²⁸ Schlesinger is

²⁷ Randolph BOURNE: *The Radical Will: Selected Writings*. Urizen Books, New York, 1977. 253.; Grace ABBOTT: *The Immigrant and the Community*. Century, New York, 1917. 277.

²⁸ Frederick JACKSON TURNER: The Significance of the Frontier in American History. *Report of the American Historical Association*. 1893. 199–227.

Turnerre utalt, amikor az amerikai történelem, számára két fontos kérdésfeltevése közül az elsőt a környezeti hatások és a nyugati határvidék társadalomformáló szerepében látta, míg a másikat az urbanizációban. Részben Turner hagyatéka volt az is, hogy a bevándorlást kutató történészek első és második generációja is tipikusan egy földrajzi helyet keresett a beilleszkedés hatásmechanizmusának vizsgálására. Schlesinger, aki évtizedekig Turner kollégája volt a Harvard Egyetemen, ezt a helyet viszont nem nyugaton, hanem a városokban találta meg, a társadalmi beilleszkedés folyamatát pedig az urbanizációra jellemző konfliktusokon keresztül mutatta be. A szemléletváltás részben reakció volt a 20. század elején felgyorsuló urbanizációs folyamatokra és az ehhez köthető „új” bevándorlás dinamikájára, részben pedig az ezeket a folyamatokat tanulmányozó szociológiai kutatások metodológiájára, illetve eredményeire. A történetírás kérdésfeltevéseire William I. Thomas, Florian Znaniecki munkássága és az úgynevezett chicagói iskola voltak a legnagyobb hatással.

William I. Thomast (1863–1947) a chicagói egyetem profeszszoraként már a 19. század végen foglalkoztatta a migráció témaköre. Tanulmánya tárgyául Chicago legnagyobb bevándorló közösségét, a lengyeleket választotta, megtanult lengyelül, és interjúkkal, források (levelek, naplók, újságok, egyesületek archívumai) elemzésével és a közösségben való részvétellel próbálta feltérképezni a bevándorlás folyamatát és a beilleszkedés mechanizmusait. Az első világháború előtt eljutott Varsóba, ahol megismerkedett későbbi munka- és szerzőtársával, Florian Znanieckivel (1882–1958). Znaniecki 1914-ben Chicagóba költözött, és Thomasszal közösen jelentették meg 1918 és 1920 között *A lengyel paraszt Európában és Amerikában*, az amerikai szociológia egyik korai mesterművét.²⁹ Az ötkötetes műben a módszertani kérdések ugyanakkora helyet kaptak, mint a len-

²⁹ Eli Zaretsky „elfeledett klasszikusnak” nevezi az 1984-es kiadás előszavában. Eli ZARETSKY: Editor’s Introduction. In: William I. THOMAS–Florian ZNANIECKI: *The Polish Peasant in Europe and America*. University of Illinois Press, Urbana, 1984. Magyar fordítás: William I. Thomas–Florian Znaniecki: *A lengyel paraszt Európában és Amerikában*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

gyel területek gazdaságtörténete, a lengyel emigráció Európán belül, a lengyel bevándorlás Amerikába, és a lengyel-amerikai szervezetek szerepe a bevándorlók beilleszkedésében. Nehéz és fontos és befolyásos munka eredményeit néhány tézisben összefoglalni. Úttörő jellegű volt, hogy a szerzők a lengyel bevándorlók életútját módszeresen, transzatlanti összefüggésben vizsgálták. Ez a fajta kérdésfeltevés az 1940-es években a történész Oscar Handlinnél röviden visszatér majd, de igazán a 1990-es évek migrációtörténészei bontakoztatják ki. Az is egyedülálló, hogy a szerzők a csoportidentitást, az egyéni tapasztalatokat és a társadalom- és gazdaságtörténetet tudományos igényvel, következetesen elemezték és összekapcsolták egymással. Végeredményben *A lengyel paraszt Európában és Amerikában* a maga több mint kétezer oldalával valóban árnyalt képet adott a bevándorlásról. Tette ezt – csakúgy, mint Schlesinger történeti áttekintése – az amerikai bevándorlók körül egyre hevesebbé váló vita közepette.

Thomas és Znaniecki kutatási eredményei nem követték az asszimilációról addig felállított egyik sémát sem. A beilleszkedés helyett a szerzők az adaptációra helyezték a hangsúlyt. Ahogy az iparosodás és az urbanizáció szétrombolta a hagyományos falusi élet gazdasági és társadalmi struktúráit Európában, az Egyesült Államokba érkező lengyel bevándorlók új kötődési pontokat kerestek, és ezeket meg is találták, illetve maguk állították elő a lengyel-amerikai etnikai közösségen belül, amely a bevándorlók kölcsönös anyagi és pszichológiai támogatását biztosította.³⁰ Thomas és Znaniecki szerint a hagyományos falusi keretből kiszakított bevándorlók szinte törvényszerűen átéltek egy „erkölcsi krízist” (*moral disintegration*), de a lengyel-amerikai közösség hatékony közegként funkcionált az új kötődések kialakításánál és az amerikai társadalmi normák elsajátításában is. A szerzők ennek megfelelően arra a következtetésre jutottak, hogy az etnikai közösségek működését törvényileg nem lehetett szabályozni. Ellentétben azokkal, akik az első világháború alatt és után a bevándorlók csoportidenti-

³⁰ Kathleen CONZEN: I. m. 18.

tását az Európához való kötődés trójai falovaként értelmezték, Thomas és Znaniecki az „immigráns adoptáció szükséges és pozitív eszközöként” mutatták be, és az asszimilációs folyamat egy hasznos és megkerülhetetlen lépcsőfokaként értelmezték.³¹

Thomas és Znaniecki kutatási eredményei részben megalapozták az úgynevezett chicagói iskola téziseit. A bevándorlás történetírása számára a chicagói szociológusok közül továbbá Robert E. Park (1864–1944) és Ernest W. Burgess (1886–1966) munkája bírt jelentőséggel, főképp az úgynevezett „etnikai, illetve faji viszonyok ciklus”-ának elmélete (*ethnic/race relations cycle*).³² Park a városszociológia irányából közelítette meg a társadalmi kapcsolatok dinamikáját. A társadalom alapjaként a közösségi életben való részvételt definiálta, a részvételt, a társadalomba való betagozódást öt (egymást részlegesen átfedő) szakaszra osztotta: kontaktus, verseny, konfliktus, alkalmazkodás és asszimiláció. Az elmélet szerint az elsődleges kontaktus és az annak következtében kialakult versenyhelyzetek felborították a kialakult *status quót*. Az ebből adódó konfliktus megoldása egy erkölcsi és politikai rendszer kiépítése volt, amely az alkalmazkodást és az asszimilációt segíti elő. Míg Park a ciklus első négy fázisát az iparosodott társadalmakra általánosította, az asszimilációt főképp a bevándorlókra és a kisebbségekre vonatkoztatta. Az asszimiláció összetevői közé tartozott ebben az összefüggésben „más csoportok emlékeinek, érzéseinek és viselkedésének” elsajátítása, valamint a közös „tapasztalatok” szerzése és a „történettudat”, illetve a „közös kulturális élet” kialakítása.³³ A következő évtizedekben, legalábbis a hatvanas évekig, az „asszimilációs tézis”-en a szakirodalom Park elméletét vagy annak egy változatát értette.

Park az asszimilációt elkerülhetetlen, természetes, progresszív folyamatként mutatta be, bár sehol nem tért ki arra, hogy közös kulturális életen pontosan mit ért. Az amerikai-

³¹ Uo.

³² Az asszimilációs modell Park és Burgess egyetemi tankönyvének gerincét képezte: Robert E. PARK–Ernest W. BURGESS: *Introduction to the Science of Sociology*. University of Chicago Press, Chicago, 1921.

³³ Robert E. PARK–Ernest W. BURGESS: I. m. 506–510., 736.

zálókkal ellentétben úgy érvelt, hogy az asszimilációt nem lehet és nem is szabad törvényekkel szabályozni vagy siettetni, és Sarah Simonshoz hasonlóan ő is az európai államok erőszakos nemzetépítési kísérleteinek tragikus következményeit hozta fel elrettentő példaként. Az angol nyelv elsajátítása, az iskolák és a vegyes házasságok fontos szerepet játszottak az asszimilációs folyamatok lefolyásában és a „közös élet”, valamint az egymás megértéséhez elengedhetetlen „közös emlékek” kialakításában.³⁴ Az asszimilációs tézissel Park egy addig egyedülállóan átfogó modellt állított fel a társadalomba való betagozódásra, amelynek egyik legérdekesebb és legtöbbet vitatott eleme az volt, hogy az afroamerikaiak és a bevándorlók beilleszkedése között nem tett különbséget. Vagyis az amerikai városokban kialakult faji és az etnikai konfliktusokat, kapcsolatokat egy modellbe tömörítette. Az ebben rejlő ellentmondásokat Park doktorandusza, Franklin E. Frazier dolgozta ki 1931-es disszertációjában.³⁵ Mint látni fogjuk, Frazier kritikája néhány évtizeddel később, Milton Gordon munkásságán keresztül éri majd el a történészeket az 1960-as években, akkor viszont a polgárjogi mozgalom utáni időszakban termékenyítően hat az új kérdések megfogalmazására.³⁶

Bár Park az asszimiláció folyamatának részleteit nem dolgozta ki, őt is foglalkoztatták – csakúgy, mint Thomast és Znanieckit – a migráció bevándorlókra gyakorolt pszichológiai hatásai. Kollégáihoz hasonlóan ő is abból indult ki, hogy a migráció traumával jár, mert a megszokott társadalmi kapcsolatok szétesnek, és újakat kell létrehozni. Park számára ez a fájdalmas folyamat azonban lehetőségeket is rejt, amit az 1928-ban publikált „marginális ember” elméletében fogalmazott meg.³⁷ A tézis lényege, hogy a bevándorlók nem tartoznak sem a régi világhoz, amelyet maguk mögött kellett hagyniuk, sem az új-

³⁴ Uo. 510.

³⁵ Franklin E. FRAZIER: *The Negro Family in Chicago*. The University of Chicago Press, Chicago, 1932.

³⁶ Milton GORDON: *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origins*. New York, Oxford University Press, 1964.

³⁷ Robert E. PARK: Human Migration and the Marginal Man. *American Journal of Sociology*, 1928/6. 881–893.

hoz, de kívülállókként képessé váltak arra, hogy közvetítsenek a különböző kultúrák között, a körülmények tehát nemcsak traumaként hatottak rájuk, hanem a kreativitásukat és a szociális érzékenységüket is fejlesztették. Ez az elképzelés nem volt teljesen új. Park átvett elemeket Georg Simmeltől, akinél Heidelbergben tanult, és Thomastól is, akivel Chicagóban dolgozott együtt. Simmel elmélete az „idegen”-ről (a kívülálló, elsősorban kereskedők, akik kulturális és gazdasági közvetítő szerepet töltenek be, Simmel számára a tipikus példa az európai zsidóság története), illetve Thomas „kreatív ember” tézise (egy személyiségtípus: az úttörők, akik az újdonság iránti vágyat össze tudják egyeztetni a stabilitás igényével) csírájában magukban hordták a „marginális ember” fő jellemzőit.³⁸ Park újítása annyi volt, hogy egyrészt egy kifejező fogalmat egy ismert jelenségre alkalmazott, másrészt a „marginális ember” típusát kifejezetten a bevándorlókkal azonosította, majd kiterjesztette az amerikai társadalom egyéb, kívülállásra kárhozott szegmenseire, az afroamerikaiakra, a meszticekre és a mulattokra.³⁹ Míg a „marginális ember” az amerikai szociológiában nagy karriert futott be, a történettudományba egy, az eredeti kontextusból kiragadott változata csak évtizedekkel később, a *cultural studies* közvetítésével érkezett meg.

A „gyökértelenek” és az „átültetettek” Oscar Handlintől John Bodnarig, 1940–1990

A bevándorlás amerikai történetírása a negyvenes évek elejére önálló kutatási területté nőtte ki magát. Egy egész generáció fordult a migráció témaköre felé. Schlesinger mellett a kor egyik meghatározó migrációkutatójaként Marcus Lee Hansent (1892–1938) kell megneveznünk. Hansen a bevándorlást vizsgáló történészek többségéhez hasonlóan maga is bevándorlók

³⁸ Stow PERSONS: I. m. 98–109.

³⁹ A „marginális ember” tézisének továbbgondolása a faji megkülönböztetés szempontjából: Everett V. STONEQUIST: *The Marginal Man: A Study in Personality and Culture Conflict*. Russel & Russel, New York, 1937.

gyermeke volt, édesanyja Dániából, édesapja Norvégiából származott. Az Illinois állambeli Urbana–Champaign Egyetem professzoraként Hansen számos alapvető esszében foglalkozott a bevándorlás folyamatával. Két fő műve, a *The Atlantic Migration* és a *The Immigrant in American History* azonban a szerző váratlan halála után, 1940-ben, Schlesinger gondozásában jelent meg. Bár a történészek joggal rótták fel az elkészült műveknek, hogy a migrációs folyamatokat leegyszerűsítik, Georg M. Stephenson 1926-os műve után a szintézis jelentős korai kísérleteinek számítanak. Hansen munkáján erősen érződik egykori témavezetője, Frederick Jackson Turner hatása. Hansen a nyugati határvidék tézist az egész államra kiterjesztette, amikor az Egyesült Államokat az ígéret földjeként mutatta be, ezzel pedig joggal kiérdemelte kritikusaiktól a neo-turneriánus jelzőt. Az olyan munkákat, amelyek a migrációs folyamatokat árnyaltabban tárgyalták (mint például Thomas és Znaniecki kutatása), Hansen (illetve szerkesztőként Schlesinger) nem vette figyelembe. Az a tény, hogy Hansen poszthumusz még Pulitzer-díjat is kapott, legalább annyira volt köszönhető Schlesinger lobbizásának, mint annak, hogy a könyv nagyon leegyszerűsített: például egyszerűen posztulálta egy egységes amerikai kultúra létezését, amelybe a bevándorlók beilleszkedtek.⁴⁰

Szinte Hansen szintéziseivel egy időben egy másik egykori Turner-tanítvány, Carl Wittke (1892–1971) szintén a nyugati határvidék tézist vette kiindulási alapul, de ellentétes előjellel. Wittke a *We Who Built America: The Saga of the Immigrant* (1939) című művében a bevándorlók történetét az amerikai mesterelbeszélés középpontjába helyezte: érvelése szerint a nyugati határvidék meghódítása már Európában megkezdődött, a nyugat meghódításához szükséges vállalkozó szellem ugyanis nagy részben a bevándorlók autoszelekciós folyamatainak eredménye és a bevándorlók által Amerikába importált utópisztikus ideológiák is nagy hatással voltak a kialakulására. Wittke,

⁴⁰ Hansen könyvéről recenzió: Carlton C. Qualey: Marcus Lee Hansen. *Midcontinent American Studies Journal*, 1967/2. 18–25. Válasz: Victor R. Greene: Marcus Hansen as Historian. *Midcontinent American Studies Journal*, 1967/2. 26–32.

csakúgy, mint Schlesinger, Amerika egész történelmére nézve károsnak ítélte a bevándorlást az első világháború után korlátozó törvényeket, amelyek „az amerikai és talán a világtörténelem egy fontos korszakát zárták le”.⁴¹ Hasonló hangvételű, bár kérdésfeltevésében kevésbé ambiciózus publikációként említendő a fent idézett Theodore C. Blegen a norvég bevándorlás történetét feldolgozó tanulmányának befejező kötete, amelyet a Minnesota Egyetem dékánjaként több évi európai kutatómunka után 1940-ben, a *The Norwegian Migration to America: The American Transition* címmel jelentetett meg. Wittke és Blegen a német és a norvég bevándorlás historiográfiájának meghatározó alakjaivá váltak, munkáik azonban túlmutattak az egyes bevándorló csoportok történetírásán. Wittke nem véletlenül használta a többes számot könyve címében: a „mi” („mi, akik Amerikát építettük”) nemcsak arra utalt, hogy az amerikaiak végeredményben szinte mindannyian valamikori bevándorlók leszármazottai, hanem arra is, hogy Wittke maga is második generációs német bevándorló volt. Ugyanez vonatkozott Blegenre, akinek a szülei Norvégiából érkeztek az Egyesült Államokba.⁴²

A bevándorlás történetét feldolgozó művek tömegében szinte fel sem tűnt Oscar Handlin harvardi doktori disszertációjának megjelenése 1941-ben. A *Boston's Immigrants, 1790–1880: A Study in Acculturation* első olvasatra talán túl jól beleolvadt a korabeli szakirodalomba. A következő évtizedekben azonban a szerző a bevándorlás történetírásának egyik legmeghatározóbb alakjává vált kutatóként, tanárként és *public intellectual*ként is. Handlin, oroszországi zsidó bevándorlók gyermeke, New Yorkban kezdte egyetemi tanulmányait, majd a Harvard Egyetemen Arthur M. Schlesinger biztatására kezdett el a be-

⁴¹ Carl WITTKÉ: *We Who Built America: The Saga of the Immigrant*. Prentice Hall, New York, 1939. xvi–xvii.

⁴² Terje Mikael Hasle Joranger historiográfiai esszéjében nem a neo-turneriánus, hanem az „etnikai turneriánus” jelzöt használja. Joranger itt Jon Gjerde munkájára támaszkodik. Terje Mikael Hasle JORANGER: A Historiographical Perspective on the Social History of Immigration to and Ethnicity in the United States. *The Swedish-American Historical Quarterly*, 2009/60. 5–24. Jon GJERDE: New Growth on Old Vines: The State of the Field: The Social History of Immigration to the Ethnicity in the United States. *Journal of Ethnic History*, 1999/4. 40–65.

vándorlás történetével foglalkozni.⁴³ A Boston bevándorlóit vizsgáló tanulmány kéziratára még Marcus Hansen is áldását adta halála előtt, Handlin tehát a migráció amerikai történetírásának úttörőitől tanult.⁴⁴ A „Boston bevándorló” számos kiadást megért, Handlin következő műve, az 1952-es *The Uprooted: The Epic Story of the Great Migrations that Made the American People* pedig amellet, hogy megszerezte neki a Pulitzer-díjat, több történészgenerációnak adott egy metaforát, a „gyökértelesség” fogalmát, amellyel és amely ellen érvelhettek. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a kor szakirodalmában Handlin munkái határozták meg az „uralkodó paradigmát”.⁴⁵

Handlin két fő műve több szempontból is figyelmet érdemel. Elsősorban a bevándorlás történetírásának addig kialakult hagyományainak továbbvivőjeként: Handlin munkája magán viseli Schlesinger keze nyomát, és egy historiográfiai vonal kibontakozásának tekinthető, közvetítő szerepben, hiszen Handlin munkássága az őt követő történészgeneráció számára talán még meghatározóbbá vált, mint a korai mesterek művei. Másrészt Handlin a chicagói iskolától számos fogalmat átvett, műveit tehát egy történész asszimilációs tézisre adott reakciójaként lehet olvasni.

A szociológia befolyását, csakúgy, mint a társadalomtudományokét általában, Handlin nem szívesen ismerte be. A hetvenes évek végén, a *Boston's Immigrants* sokadik kiadásának előszavában szarkazmussal vegyes büszkeséggel tette fel a kérdést: „Hogy is történhetett, hogy abban a primitív korszakban, mielőtt az antropológusok, szociológusok és statisztiku-

⁴³ Handlin gyakran hangoztatta, hogy Schlesinger tanácsát követte diszsertációja témaválasztásánál. Handlin talán így tisztelgett témavezetője előtt, talán saját mítoszát építette, mindenesetre jogosan kérdőjelezte meg a leegyszerűsítő feltételezést, hogy az életrajza automatikusan determinálta volna a kérdésfeltevéseket, amelyekkel történészként foglalkozott. Oscar HANDLIN: *The Uprooted: The Epic Story of the Great Migrations that Made the American People*. Little, Brown and Company, Boston, 1979. 305.; Lila C. BERMAN: *Speaking of Jews: Rabbis, Intellectuals and the Creation of an American Public Identity*. University of California Press, Berkeley, 2009. 100.

⁴⁴ Oscar HANDLIN: *Boston's Immigrants, 1790–1880: A Study in Acculturation*. Harvard University Press, Cambridge, MA, [1941] 1979. xi.

⁴⁵ Dirk HOERDER: I. m. 87.

sok felszabadítottak volna bennünket [tudatlanságunk alól], egy történész pontosan azokat a kérdéseket dolgozta fel, amelyek 1978-ban teljes újdonságnak tűnnek? Kell lennie valami időtállóknak ebben a műben, amely több olvasót vonz, és több példányban fogy el negyven évvel a megjelenése után, mint az első kiadás idején.”⁴⁶ Részben a történész szakmai büszkesége szólal itt meg, aki disszertációjában források (statisztikák, népszámlálási adatok, sajtó, választási adatok stb.) széles skálájával dolgozott, és a szociológia egyik fő eszköze, az interjú nélkül is színes, meggyőző képet alkotott Boston bevándorlóirol, részben pedig a már idősödő tudós nosztalgiával vegyes elégtétele, aki a hetvenes évek végén még mindig relevánsnak érezte a munkáját, pedig az új történészgeneráció már részben máshol kereste az inspirációt új kérdéscsoportok kidolgozásához. Handlin történelmi szakmai öntudatának vagy személyes hiúságának minden tiltakozása ellenére műveivel sokat tett azért, hogy a chicagói iskola asszimilációs kutatási eredményeit utat találjanak a történetírásba. A *Boston's Immigrants* és a *The Uprooted* együtt olvasása továbbá azért is fontos, mert e két mű illusztrálja, hogyan alakultak át a bostoni várostörténelmen alapuló esettanulmány kutatási eredményei, amint Handlin az amerikai történelem mesternarratívájaként mutatta be a bevándorlás történetét.

A *Boston's Immigrants* első kiadásának bevezetőjében Handlin a bevándorlásra mint a *történettudomány* egyik kutatási területére reflektál. A bevándorlók integrációs folyamatait a kisebb közösségek szintjén lehet vizsgálni, „és erre a felismerésre építve a gyakorlati szociológusok számos kiváló kisközösségről szóló kutatást végeztek. Azonban a korlátozó törvények a bevándorlást a történészek birodalmába szorították, most az ő legfőbb kötelességük [a bevándorlási folyamatok] tanulmányozása”.⁴⁷ Handlin sarkítva ugyan, de a migráció amerikai történetírásának egyik paradoxonát fogalmazta meg: míg a bevándorlás törvényi szabályozása egyre szigorúbb lett, a történetírás a bevándorlást az alakuló mesternarratíva középpontjába he-

⁴⁶ OSCAR HANDLIN: *Boston's Immigrants*. I. m. vii.

⁴⁷ Uo. ix.

lyezte.⁴⁸ Tette ezt a történetírás olyan módon, ami nem szolgálta ki az amerikanizálás híveinek igényeit és elvárásait. A Handlin által elképzelt 19. századi Boston árnyalt képet festett egy, a század folyamán etnikailag mind színesebbé váló városi társadalomban az integrációs folyamatok teljes skálájáról, a Handlin bemutatásában idealizáltan problémamentes beilleszkedéstől kezdve az évtizedekig tartó és még a polgárháborút is túlélő etnikai konfliktusokig.

A sikeres és sikertelen beilleszkedés dinamikáját Handlin a német és az ír bevándorlók példáján keresztül vizsgálja. Elbeszélésében a németek alapvető „jellemvonásbeli hasonlóságokra” és az amerikaiak nyitottságára alapozva hamar ott-hon érezték magukat Bostonban. Ebben az is segítette őket, hogy az amerikaiak maguk is importáltak német szokásokat, kulturális hatásokat – Handlin példája a zene, de említhetnénk a transzcendentalizmust is. Az ír bevándorlók ezzel ellentétben egyre inkább elhatárolódtak a bostoni társadalomtól, amit Handlin a katolikus vallásra és az Írországhoz való erős kötődésre, valamint a bevándorlók alacsony társadalmi státuszára vezet vissza. Míg más bevándorlók részt vettek a bostoni reformmozgalomban, és a rabszolgotartás eltörlését szorgalmazták, „az eszmék konfliktusában az írekkel szemben felsorakozott a város minden más bevándorló csoportja az őshonos bostoniakkal karöltve”.⁴⁹

Természetesen Handlin túlzott, amikor a bostoni elit és az európai bevándorlók közötti egyetértésről írt. A német bevándorlók (mind a gazdasági bevándorlók, mind a politikai száműzöttek) közül sokan tekintettek mély csalódottsággal Amerikára, nem mindenki hitte, hogy elérte az ígéret földjét.⁵⁰ Bár általában elmondható, hogy a '48-as német és magyar politikai menekültek valóban kiálltak a rabszolga-felszabadítás

⁴⁸ Nancy L. GREEN: The Comparative Method and Poststructural Structuralism–New Perspectives for Migration Studies. *Journal of American Ethnic History*, 1994/4. 9.

⁴⁹ Oscar HANDLIN: *Boston's Immigrants*. I. m. 136.

⁵⁰ Korabeli szatirikus irodalmi forrás: Ferdinand KÜRNBERGER: *Der Amerika-müde. Amerikanisches Kulturbild*. Meidinger, Sohn & Co., Frankfurt a. M. 1855.

mellett, míg az írek vallásos, illetve gazdasági meggondolásból sem támogatták az abolicionizmust, ez a kép is árnyalásra szorul.⁵¹ Továbbá a német bevándorlók sem támogatták a humanitárius, morális reformok mindegyikét, ahogy Handlin megjegyzi, például az antialkoholizmus-mozgalomban nem vettek részt. Handlin azonban jellemző módon még ezt is pozitívan értelmezi: „a németek nem azért utasították el az antialkoholizmust, mert a reformmozgalmat önmagában ellenezték volna, hanem mert úgy érezték, hogy az ivás jogos élvezeti forrás, és nincs szüksége reformra”. Ezzel ellentétben szerinte az írek alapvetően bizalmatlanul és elutasítóan viselkedtek a reformokkal szemben.⁵² A különböző etnikai csoportok beilleszkedési dinamikájának összehasonlításával Handlin egy, a 19. század vége óta alakuló historiográfiai hagyományt vitt tovább.

Azonban a könyv felépítésében és fogalmiságában is érezhető a chicagói iskola befolyása.⁵³ Ahogy Park, úgy Handlin is folyamatként értelmezte az afroamerikaiak és az európai bevándorlók asszimilációját. Handlin várostörténetében „nemzetiségtől függetlenül minden olyan személy [bevándorlónak számít], aki Bostonba költözött a városon kívülről, bár elsődlegesen az Európából újonnan érkezettek”.⁵⁴ Az afroamerikai bostoniak bár csak röviden tűnnek fel Handlin könyvében, mégis fontos stratégiai szerepet töltenek be. Az írekhez hasonlóan az afroamerikaiak is hasonló intézményeket építettek fel (humanitárius segédegyleteket, iskolákat), viszont míg az írek a kultu-

⁵¹ Walter D. KAMPHOEFER: New perspectives on Texas Germans and the Confederacy. *Southwestern Historical Quarterly*, 1999/4. 440–455.; Andrea MEHRLÄNDER: *The Germans of Charleston, Richmond and New Orleans During the Civil War Period, 1850–1870: A Study and Research Compendium*. De Gruyter, Berlin, 2011.

⁵² Oscar HANDLIN: *Boston's Immigrants*. I. m. 335.

⁵³ Handlin és a chicagói iskola kapcsolatáról: Gary GERSTLE: Liberty, Coercion and the Making of Americans. *Journal of American History*, 1997/84. 524–558. Gerstle Handlint az első pluralistának tartja, nem pedig az asszimilációs tézis védelmezőjének, mint sokan mások. Handlin munkáját én sem az asszimilációs tézis védelmeként olvasom, inkább részben kritikusaként, részben a történelem nyelvére fordításaként és főképp pragmatikus szelektív felhasználójaként.

⁵⁴ Oscar HANDLIN: *Boston's Immigrants*. I. m. x.

rális különbségeket táplálták, addig az afroamerikaiak el akarták törölni a faji különbségeket. Ennek bizonyítékát Handlin abban látta, hogy amint 1855-ben az iskolatörvény lehetővé tette, hogy afroamerikai diákok fehér iskolába járhatnak, bezártak a szegregált iskolák.⁵⁵ Handlin itt ugyan nagy részben figyelmen kívül hagyta Franklin Frazier fent említett munkáját, aki már a harmincas években rámutatott a különbségekre az etnikai és a faji megkülönböztetés dinamikájában, mégis átfogóbban gondolkodott, mint más korabeli történészek.

A Handlin és a chicagói iskola közötti másik fontos kapcsolódási pont az asszimilációs tézis által posztulált progresszív beilleszkedés és annak lépcsőfokainak bemutatása volt. Handlin nem egy az egyben vette át Park modelljét, de a beilleszkedés nála is a „találkozással” kezdődött (ő az „érkezés” szót használta), ami részben konfliktusokhoz vezetett, részben pedig az alkalmazkodás különböző dinamikáit indította el (Handlin megkülönböztette a „gazdasági alkalmazkodást” és a „fizikai alkalmazkodást”). Az alkalmazkodás során, csakúgy, mint Parknál, ideológiai konfliktusok keletkeztek, amelyek csoportidentitások kialakulásához vezettek. Az etnikai csoportok a konfliktusok megoldását vagy segítették (mint a németeknél), vagy egyenesen akadályozták (mint az íreknél). A csoportidentitás azonban csak akkor vezetett újabb konfliktusokhoz, amikor az írek 1845 után etnikai csoportként egyre sikeresebben vettek részt a bostoni politikai életben. Ezek a sikerek vezettek Handlin elemzésében a nativizmus fellángolásához, ami viszont csak az ír nacionalizmust erősítette.⁵⁶ Az antebellum korszak etnikai konfliktusai Handlin szerint a polgárháborúban sem oldódtak fel, annak ellenére, hogy az írek is az unió oldalán harcoltak. Ez azért is figyelemreméltó, mert a polgárháború története mind a bevándorlók filiopietisztikus önéletrajzaiban, mind pedig a korabeli szakirodalomban minden más eseménynél erősebben töltötte be az olvasztótégely funkcióját.

Handlin várostörténetében kitöltött számos olyan részletet, amit Park modellje fehér foltként hagyott, illetve megkérdője-

⁵⁵ Uo. 175.

⁵⁶ Uo. 191.

lezte annak néhány elemét. A sikeres beilleszkedést Handlin nem asszimilációként írta le – ami Park modellje szerint egy statikus állapot lett volna –, hanem akkulturációs folyamatként, amely során a bevándorlók azonosultak az új környezetükkel, és az befogadta őket. Handlin akkulturációja egyébként a Park elméletében szereplő asszimiláció utolsó fázisának szinte minden jellemzőjét magán viselte a közös történettudaton kívül, ami viszont Handlin narratívájából adódóan valószínűleg a polgárháború közös történeti élményén alapult volna a legtöbb bevándorló számára. Az ír-német kontraszton keresztül Handlin megkérdőjelezte az asszimilációs modellben rejlő törvényszerű lineális progresszivitást, és rámutatott arra, hogy hasonló folyamatok különböző etnikai csoportoknál ellentétes eredményekhez vezetnek. Végül pedig részletesen foglalkozott az asszimiláció összetett kulturális dinamikájával, amivel még a szociológusok elismerését is kivívta.⁵⁷ Bár a hetvenes években Handlin egész munkásságát a „gyökértelenség” metaforájára egyszerűsítik majd, az úgynevezett „új etnicitás” keretében megfogalmazott kérdésfeltevések a beilleszkedés ellentmondásait és dinamikáját hasonló határvonalak mentén tanulmányozzák, mint Handlin a bostoni bevándorlókat.

Míg a *Boston's Immigrants*ban Handlin az asszimiláció dinamikáját vizsgálta, második, karrierjét meghatározó művében a bevándorlók perspektíváját állította középpontba. A *The Uprooted* szemléletmódján erősen érezhető Thomas és Znaniecki hatása. Mintha a lengyel parasztok Amerikába érkezésének története Handlin értelmezésében minden amerikai bevándorló történetévé vált volna. Az etnikai csoportok közötti differenciálás, ami a „Boston bevándorlói”-ban még a tézis gerincét alkotta, itt szinte teljesen eltűnt, ahogy Handlin az 1820 óta Amerikába érkezett 35 millió emigráns történetét egy narratívában kapcsolta össze.⁵⁸ A helyszín immár nem egy konkrét város volt, hanem maga „az” amerikai város; a tanulmány

⁵⁷ Recenzió: William F. WHYTE: *Boston's Immigrants: A Study of Acculturation* by Oscar Handlin. *American Journal of Sociology*, 1943/4. 519–520.

⁵⁸ OSCAR HANDLIN: *The Uprooted: The Epic Story of the Great Migrations that Made the American People*. Little, Brown and Company, Boston, 1973 [1951]. 3.

tárgyai nem konkrét bevándorlók közül kerültek ki, hanem az archetipikus bevándorló személytelenségébe sűrűsödtek; a kronológia pedig egészen a 20. századig nyúlt, tehát nemcsak a 19. század közepére jellemző bevándorlási hullámokat foglalta magába, hanem a század végen érkezett „új bevándorlók”-at is, akik főleg Kelet- és Dél-Európából érkeztek, és alapvetően szegényebb sorból származtak. A fejezetek a bevándorlás folyamata, illetve a bevándorlók egzisztenciális kérdései köré szerveződtek, úgymint „paraszti származás”, „mindennapi kenyér”, „generációk”, „demokrácia és hatalom”. A csoportdinamika itt is fontos szerepet kapott (például a „sorsközösség”,⁵⁹ vagy a „válás mint életmód” című fejezetekben), de a *The Uprooted*-ben, mint egy túl nagyra sikerült tablóképen, már egyáltalán nem lehet kivenni az egyéni sorsokat.

Ez az amorf bevándorló, ugyanúgy, mint Thomas és Znaniecki lengyel parasztja, traumaként élte meg a bevándorlást. Nemcsak az urbanizációval együtt járó traumáról van szó, tehát nemcsak arról, hogy a városi társadalom más szabályok szerint működik, mint a falu, ami mind gazdasági, mind szociális, illetve adott esetben vallásos közösségként is kínált kötődési pontokat az egyén számára, hanem maga a bevándorlási folyamat traumájáról is.⁶⁰ Handlin ennek megfelelően már a bevezetőben sötét képet fest: „a bevándorlás története az elidegenedés és annak következményeinek története”.⁶¹ A következő évtizedekben Handlin ellen érvelő történészek pontosan ezeket a szövegrészeket ragadták ki. Kritikájuk középpontjában az állt, hogy a bevándorlók állítólagos teljes elidegenedése, a „gyökértelenség” a bevándorlók életrajzának minden folytonosságát megkérdőjelezi, illetve egyenesen kizárja (például kapcsolat-tartás az otthon maradtakkal, vagy egy kulturális identitás, amely az Egyesült Államokban a bevándorlók etnikai csoportjaiban élhetne tovább).⁶² A filiopietisztikus sikertörténeteknek

⁵⁹ Az „in fellow feeling” kissé talán szabad, de értelemszerű fordítása.

⁶⁰ Oscar HANDLIN: *Uprooted*. I. m. 5.

⁶¹ Uo. 4.

⁶² Rudolf VECOLI: The Contadini in Chicago: A Critique of the Uprooted. *Journal of American History*, 1964/51. 404–417.

a 19. századból, de még a Handlin első könyvében megfogalmazott pozitív példáknak a német bevándorlók jelentőségéről az amerikai oktatási rendszer fejlődése szempontjából nyoma sincs a *The Uprooted*-ben. Míg a 19. században Bostonba érkezett német bevándorlók osztoztak az amerikaiak optimizmusában, a „gyökértelen” bevándorlók lelkiileg sérült, traumatizált és főképp kiszolgáltatott emberek voltak, állandó döntéskényszerben, ugyanakkor passzivitásra ítélve.

A kritika jogos volt, és megalapozott. A könyvet az ötvenes évek elején azonban másképp is lehetett, sőt kellett olvasni. Handlin keretet adott a szenvedéstörténetnek, ami a következő évtizedekben egyre inkább elkerülte az olvasók figyelmét: „Valamikor meg akartam írni Amerika bevándorlóinak történetét. Aztán rájöttem, hogy a bevándorlók *maguk* Amerika története.”⁶³ Ebben az összefüggésben a bevándorlók lelki és fizikai áldozathozatala az az ár, amelyet Amerika gyors ipari fejlődése, sőt a világtörténelemben elért vezető szerepe megkövetelt. A kísérlet: az amerikai történelmet nem egy általában stabilnak elképzelt amerikai társadalom, hanem a bevándorlók szemszögéből bemutatni, a maga nemében forradalminak mondható. Az ötvenes évek elején, amikor a második világháború során „gyökértelenné” tettek (*displaced persons*) tízezrei éltek bizonytalanságban, és amikor Amerikában újra bizalmatlanság lett úrrá a bevándorlókkal szemben, Handlin történelmi panorámáját főhajtásként is lehetett értelmezni. Sőt, talán első könyvének korrekciójaként is. Hiszen míg a bostoni várostörténetben kis túlzással csak az nem illeszkedett be az amerikai társadalomba, aki nem akart, a *The Uprooted*-ben a bevándorlók traumái is említésre kerültek.⁶⁴ Ezzel Handlin legalább részben szembehelyezkedett az amerikai mesternarratívák korabeli, uralkodó, úgynevezett „konszenzusos” paradigmájával, amely a kultúrtörténész Lawrence R. Samuel szerint az *e pluribus unum* elvére építve a közös nevezőkre és történelmi tapasztalatokra épített, csakúgy, mint Handlin is tette a bostoni bevándorlókról írt tanulmányában. A *The Uprooted* viszont

⁶³ Oscar HANDLIN: *Uprooted*. I. m. 3.

⁶⁴ Uo. 6.

rámutatott a konszenzus mögött rejlő feszültségekre. Handlin nemcsak történészként, hanem közéleti szereplőként is támogatta a bevándorlást, számos alkalommal és fórumon (a médiától a kongresszusi meghallgatásokig) szót emelt a bevándorlást korlátozó törvények liberalizálása mellett.⁶⁵

Hansen, Wittke, Handlin és társaik a bevándorlók tapasztalatait az amerikai mesternarratíva középpontjába állították. Ezek a művek a Park által felállított asszimilációs folyamat egy lépcsőfokának performatív beszéd-, illetve historiográfiai aktuusaként, egy közös történelemtudat kialakítására tett kísérletként értelmezhetők.

Az 1960-as években azonban gyökeresen megváltoztak a történetalkotás keretei és ennek megfelelően a kérdésfeltevések is.⁶⁶ A polgárjogi mozgalom és a bevándorlás liberálisabb szabályozása mind az etnikai csoportok, mind a faji megkülönböztetések dinamikája kutatásának új lendületet adott.

Sem a történészek, sem a szociológusok nem szolgáltak érvényes magyarázattal az etnikai és a faji identitás pozitív felértékelődésére a hatvanas évek végén. Az úgynevezett „új etnicitás” jelensége az asszimilációs tézis alapfeltevését kérdőjelezte meg, azt, hogy az etnikai identitás idővel feloldódik. Érdekes módon nemcsak az amerikai társadalom addig marginalizált tagjai vállalták büszkén az identitásukat (például *black pride*), hanem azok a többgenerációs, Európából származó bevándorló családok leszármazottai is, akik a modellek szerint elvileg már régen beilleszkedtek.⁶⁷ A polgárjogi mozgalom keretében nemcsak az afroamerikaiak, hanem az addig társadalmilag és historiográfiailag marginalizált társadalmi csoportok egész sora követelt magának jogokat és helyet a történetírásban. Többek között ezek az impulzusok vezettek olyan tudományágak ki- és át-

⁶⁵ A teljesség kedvéért megjegyzendő: bár Handlin elutasította a bevándorlók kirekesztésén alapuló amerikai nacionalizmust, a hidegháború kontextusában kevésbé volt liberális, például erősen kiállt a vietnami háború mellett.

⁶⁶ Jó áttekintés a hatvanas évek historiográfiájáról: Timothy L. SMITH: New Approaches to the Study of Immigration in Twentieth-Century America. *American Historical Review*. 1965/71. 1265.

⁶⁷ Donna GABACCIA: Do We still need Immigration History? *Polish American Studies*, 1998/1. 45.

alakulásához, mint a korábban már említett *african american studies*, *chicano studies*, *asian american studies*, vagy az *ethnic studies*. A történettudomány tehát már nem arra kereste a választ, hogy a bevándorlókból hogyan lettek amerikaiak, hanem az etnikai identitások történeti dinamikáját vizsgálta.⁶⁸

A kutatás intézményi keretei is megváltoztak. A hatvanas évek közepétől gyors egymásutánban alakultak bevándorló csoportokhoz köthető történelmi társaságok. Idetartozik többek között a *Hungarian Studies Association* 1970-es alapítása, de számos neves egyesület, mint az 1942 óta létező *Polish American Historical Association* is új lendületet kapott.⁶⁹ Ezek a társaságok elsősorban az adott etnikai csoport tágabb értelemben vett történelmével foglalkoztak, kutatási eredményeik, folyóirataik azonban a migrációkutatás számára is új szakirodalommal, illetve publikációs fórumokként szolgáltak. Ez vonatkozott a bevándorlás történetírásából addig kizárt etnikai csoportokra, az ázsiai-amerikaiakra, illetve a mexikói-amerikaiakra is. 1965-ben a bevándorlással foglalkozó történészek megalakították a saját egyesületüket, az *Immigration History Groupot* (később *Immigration History Societyt*). A társaság a *Journal of American Ethnic History*-n (alapítva 1981-ben) keresztül lehetőséget teremtett arra, hogy az egyes csoportok migrációjával foglalkozó történészek általánosabb témákat is feldolgozhassanak.⁷⁰

A történettudomány közben alapjában megváltozott, és nem csak az Egyesült Államokban. Az „új baloldal”, a *gender studies*

⁶⁸ Rudolph J. VECOLI: *Ethnicity: A Neglected Dimension of American History*. In: *The State of American History*. Ed.: Herbert J. Bass. Quadrangle Books, Chicago, 1970. 70–88.

⁶⁹ Donna GABACCIA: *Immigration History*. I. m. 46.

⁷⁰ Ezeket a társaságokat fontos megkülönböztetni az úgynevezett *area studies* programoktól, amelyeket a második világháború után alapítványok (Carnegie, Ford) részben a CIA támogatásával alapítottak Amerika-szerte. Bár ezeket a programokat nem lehet a hidegháború kontextusára leegyszerűsíteni, a hatvanas években alapított történeti társaságok más kérdésfeltevésekkel és célkitűzésekkel dolgoztak. Továbbá megjegyzendő, hogy a *Journal of Ethnic Studies*, az amerikai migrációkutatásra jellemző módon, egészen a kilencvenes évek közepéig eurocentrikusan definiálta a bevándorlást. John HIGHAM: *The Ethnic Historical Society in Changing Times*. *Journal of American Ethnic History*, 1994/2. 30–44.

kialakulása, az úgynevezett „alulról felfelé építkező” történetírás új kérdéscsoportokkal és kritikával fordult a mesternarratívák felé. Az iparosodás és a munkásosztály történelme, a nők történeti tapasztalatai, a társadalom marginalizált csoportjai kiemelt szerepet kaptak az új történetírók kutatásaiban. A Georg G. Iggers által „új történetírás”-nak nevezett irányzat a pluralizmust állította a középpontba, és megkérdőjelezte azokat a konszenzusokat, amelyek az amerikai történetírás fő vonalait alapították. A pluralizmus konjunktúrája számos új kutatási területet nyitott a bevándorlás historiográfiájában is.⁷¹ Kathleen Conzen 1976-os alapvető munkájában a Milwaukeeban letelepedett német bevándorlókkal kapcsolatban arra világított rá, hogy etnicitásuk nem egy importált tulajdonság, hanem Amerikában alakul ki. Virginia Yans-McLaughlin és Donna Gabaccia pedig a bevándorlók történetét gondolták újra a nők perspektívájából.⁷²

A korszak paradigmateremtő műve azonban nem egy konkrét bevándorló csoportot vizsgáló tanulmány lett, hanem a mai napig az Indiana Egyetemen tanító John Bodnar *The Transplanted: A History of Immigrants in Urban America* (1985) című szintézise. Bár magyarra néha „áthelyeződéssel” fordítják ezt a szót, Bodnar esetében a növényvilághoz közel álló „átültetés” metaforája a helyénvalóbb.⁷³ Az „átültetés” fogalmát már Handlin is használta a *The Uprooted*-ben a bevándorlás leírására, és a hatvanas évek közepén Rudolph Vercollinél is felbuk-

⁷¹ A konjunktúra mennyiségi kifejezése, hogy míg 1893 és 1965 között átlagban évente kevesebb mint két disszertáció dolgozta fel a migráció történetét, a hetvenes években több mint hét. Kathleen CONZEN: *Historiography of American Immigration*. I. m. 20–21.

⁷² Kathleen CONZEN: *Immigrant Milwaukee, 1836–1860: Accommodation and Community in a Frontier City*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1976; Virginia YANS-McLAUGHLIN: *Family and Community. Italian Immigrants in Buffalo, 1880–1930*. Cornell University Press, Ithaca, 1977; Donna GABACCIA: *From the Other Side: Women, Gender, and Immigrant Life in the U. S., 1820–1990*. Indiana University Press, Bloomington, 1994.

⁷³ Például Charless Tilly klasszikus esszéje a „Transplanted Networks” magyarul az „áthelyeződött hálózatok” címet kapta. Ez is egy lehetséges fordítás, de a magyar áthelyeződés szó pontosan azt a passzivitást sugallja, amit Bodnar megcáfolt.

kant, de Bodnar könyve tette népszerűvé.⁷⁴ Míg Handlin számára az átültetés folyamatában a régi gyökerek elhalása és az újak kifejlődése állt a középpontban (tehát egy törés és az azzal járó kiszolgáltatottság), Bodnar az átültetés fogalmát a folytonosságok bemutatására használta. A folytonosságok tanulmányozása sem Bodnar találmánya volt: az antropológus Caroline F. Ware már egy korai, 1935-ös, a Greenwich Village-ről szóló tanulmányában szintén a folytonosságok, és nem a chicagói iskola által propagált traumák és konfliktusok szempontjából vizsgálta a bevándorlást. Ware munkája a maga korában nem indított vitát, Handlin sem reflektált rá, a nyolcvanas évek közepén azonban a történészársadalom már nyitott volt egy ilyen megközelítési módra.⁷⁵

Bodnar, csakúgy, mint Handlin, korai műveiben várostörténeti esettanulmányok keretében vizsgálta a bevándorlás történetét, viszont a hetvenes évekre jellemző módon nem a klaszikus asszimilációs tézis alapján, hanem mind a munkások történetén keresztül, mind a faji konfliktusok törésvonalai mentén.⁷⁶ A *The Transplanted*et ezen korai tanulmányok, illetve a migrációkutatás akkori eredményeinek szintéziseként lehet olvasni. Bodnar magyarázata, hogy miért összefüggéseiben, és nem csak egy (vagy egy pár) etnikai csoportra korlátozva vizsgálta a bevándorlók történelmét, egyben a könyv egyik fő gondolatának a megfogalmazása, annak felismerése, hogy a bevándorlók nem homogén csoportokat alkottak, hanem kisebb csoportokra „töredeztek, belső státusz, ideológia és beállítottság alapján”.⁷⁷ Tehát a beilleszkedés folyamata nem két, homogén csoport (az amerikai társadalom és a bevándorlók) között alakult ki, hanem „azokon a pontokon, ahol a bevándorló családok a kapitalizmus, illetve a modernitás kihívásaira válaszoltak”.

⁷⁴ Oscar HANDLIN: *Uprooted*. I. m. 6.

⁷⁵ Dirk HOERDER: *Historians and their Data*. I. m. 87.

⁷⁶ John BODNAR: *Immigration and Industrialization: Ethnicity in an American Mill Town. Pittsburgh*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1977; John BODNAR–Michael P. WEBER: *Lives of their Own: Poles, Blacks and Italians in Pittsburgh, 1900–1950*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1982.

⁷⁷ John BODNAR: *The Transplanted: A History of Immigrants in Urban America*. Indiana University Press, Bloomington, 1985. xvii.

A könyv az addigi migrációkutatás több premisszáját megcáfolta: eltörölte az úgynevezett „rég” és „új” bevándorlók (a 19. század közepén érkezettek és a század végi bevándorlók) közötti különbséget, megkérdőjelezte a Park és Handlin számára evidens kulturális konfliktus kategóriájának hasznosságát, rámutatott a rokonsági hálózatok és kisközösségek jelentőségére az egyszerű etnikai identitással szemben, valamint megcáfolta a hagyományos push/pull elméletet. Végeredményben Bodnar az asszimilációs elmélet alapját képező modernizációs tézist utasította el, amely a bevándorlókat vagy sikeres, „szociálisan mobilis, feltörekvő” alakoknak, vagy „csüggedt parasztok”-nak látta, de mindkét esetben egy „holisztikus, premodern” közösségből kiszakítva, egy modern, atomizált társadalom részeként.⁷⁸ Park, Thomas, Znaniecki és Handlin értelmezésében ez az individualizációs folyamat volt az asszimiláció igazi záloga, mert számukra ez oldotta fel a kötést a bevándorlók és régi hazájuk között. Bodnar viszont úgy érvelt, hogy ezt a látszólag lineáris folyamatot a „különböző ideológiák és hitrendszerek közötti megszámlálhatatlan érintkezési pont”-ra kell bontani, hiszen a bevándorlók számára Amerika nem „amorf tömeg”-ként jelent meg, hanem a mindennapokban „konkrét személyeken és ideológiákon” keresztül, amelyekre a bevándorlók különféleképp reagáltak.⁷⁹ Bodnar az individualizáció helyett a „mindennapok kultúrája” fogalmával írta le a beilleszkedés dinamikáját. A bevándorlók pragmatizmusát állította a középpontba, amely az etnikai kötődéseket, valamint a társadalmi hovatartozást közvetlenül a mindennapokban megfogalmazott konkrét célkitűzéseknek rendelte alá.⁸⁰

Bodnar könyve egyszerre volt a bevándorlók és a kapitalizmus transznacionális története. A perspektívaváltás pedig lehetőséget adott arra, hogy a migráció történetírásának néhány tematikai és módszertani ellentmondását feloldja. A bevándorlók közül néhányan sikeresen illeszkedtek be, mások nem. Volt, aki letelepedett Amerikában, volt, aki visszatért a szülőföldjére.

⁷⁸ John BODNAR: I. m. XX.

⁷⁹ Uo. XX.

⁸⁰ Uo. 213.

A bevándorlók nem voltak „sem hősök, sem gonosztevők, hanem átlagos emberek”, akik életrajzában nemcsak az számított, hogyan illeszkedtek be, sokkal inkább az, hogy „mi bizonyult tartósnak a sok változás közepette, és hogy milyen rendezőelv szerint építették fel új egzisztenciájukat”.⁸¹ Az elhagyott hazához fűződő kötelékekben Bodnar olvasatában nem valami ködös nosztalgia, sem a beilleszkedést akadályozó vallásos, politikai kötődések játszották a főszerepet, hanem az otthonról hozott szakmai tudás, képességek és kapcsolatok, amelyek életrajzi folytonosságot teremtve, a bevándorlók amerikai társadalmi mobilitásában is meghatározó szerepet játszottak.⁸² A bevándorlók közös etnikai hovatartozása pedig nem feltétlenül oldotta fel a kétkezi munkások és a középosztály közötti társadalmi különbségeket. A bevándorlók csoportidentitásának a szakirodalom szerinti klasszikus megtestesítői (az egyesületek vagy a vallási közösségek) Bodnar olvasatában a konkrét kontextustól függően ugyanolyan eséllyel válhattak a beilleszkedés eszközeivé, mint hátráltatóivá.

A bevándorlók életére jellemző folytonosság és változás komplex dinamikájának alapját Bodnar nem a személyes tapasztalatokban vagy az etnikai hovatartozásban látta, hanem az egész migrációs folyamat hajtóerejeként működő és keretként szolgáló kapitalizmus fejlődésében. A kapitalizmus dinamikája kényszerítette a migránsokat arra, hogy elinduljanak, és máshol (nem csak Amerikában) keressék a boldogulást – az Amerikába való beilleszkedésük kontúrjait is ez határozta meg. A kapitalizmus középpontba állítása felszabadította Bodnart az értékelés kényszere alól is, ami a filio pietisztikus irodalmat és Handlin munkáját is jellemezte: a kérdés, hogy a bevándorlók mit tettek Amerikáért, Bodnar számára fel sem merül, mert Amerika és a bevándorlók már a bevándorlás előtt is egy rendszer részeként léteztek.

Módszertanilag Bodnar közös nevezőre próbálta hozni a bevándorlók személyes tapasztalatait középpontba állító, a mindennapok történetét feldolgozó elemzéseket a *labor history* ha-

⁸¹ Uo. xxi.

⁸² Uo. 142.

talmi viszonyokra fókuszáló makroperspektívájával.⁸³ A „mindennapok kultúrája” definíció erre épült. A könyv zárómondatai találó összefoglalással szolgálnak: „Hatalmukon kívül álló erők által átültetve (*transplanted*), [a bevándorlók] valóban a kapitalizmus gyermekei voltak. De mint a gyermekek általában, ők sem csupán a szüleik másai voltak: a függetlenség és a makacs ellenállás legalább annyira meghatározta az életüket, mint a származásuk. Az életüket nem teljesen maguk alakították, de kiharcolták, hogy beleszólhassanak.”⁸⁴ Ezzel a kettősséggel Handlin sikeresen összekapcsolta a hetvenes években a bevándorlás historiográfiáján belül kiforrott különböző területek kutatási eredményeit. Az „átültetés” metaforája felváltotta a „gyökértelenség”-ét.

Bodnar a *labor history* kérdésfeltevései és a bevándorlók autonómiájának elismerése mellett a bevándorlás amerikai történetírásának egy harmadik fejlődési vonalát is beépítette munkájába. A *The Transplanted* földrajzi keretei mind tükrözték, mind előrevetítették a migráció történetírásának következő fejezetét. Bodnar bevándorlói között, az amerikai bevándorlókról írt összefoglaló munkák között talán első alkalommal, következetesen feltűntek a kínaiak, a japánok és a mexikóiak. Ez a nyitottság mind előfeltétele, mind pedig eredménye volt Bodnar célkitűzésének: az amerikai bevándorlás történetét a kapitalizmus *globális* részeként megírni. A kérdésfeltevés másik földrajzi folyományaként Bodnar különös figyelmet szentelt a küldő országokban a munkaerőpiac változásainak hatására kialakult regionális különbségeknek. Ezek a bevándorlók amerikai csoportalakításaiban is szerepet játszottak: a nemzetállamok ugyan úgy tettek, mintha felülírták volna a regionális különbségeket, de Bodnar szerint a migránsok regionális kötődései sem a küldő államokban, sem a fogadó Egyesült Államokban

⁸³ Bodnar a „marxista történetírás” kifejezést használja, ami az amerikai történetírás kontextusában mást jelent, mint amit a kommunista rendszerre emlékeztető szó szerinti magyar fordítás sugallna.

⁸⁴ John BODNAR: I. m. 216. Az utolsó mondat szinte lefordíthatatlan. Az angol eredetiben a mondat első fele Karl Marx *Louis Bonaparte Brumaire tizennyolcadika* című művére utal. „Their lives were not entirely of their own making, but they made sure that they had something to say about it.”

nem tűntek el. Ezzel Bodnar megkérdőjelezte a nemzetállam hasznosságát mint a bevándorlás történetírásának fő analitikus kategóriáját. Az eurocentrizmus lassú feloldása, illetve a nemzetállam központi szerepének megkérdőjelezése a kilencvenes évek historiográfiájának fő fejlődésvonalai közé tartozik, ahogy a történetírás egyre jobban reflektált a migrációs folyamatok összetettségére.

Migránsok, migrációs rendszerek, transznacionális életrajzok: a migrációkutatás a kilencvenes évek óta

A nem európai eredetű bevándorlók története a 20. század elején alig szerepelt az amerikai akadémiai történetírásban. Lábjegyzetek és félmondatok utaltak arra, hogy a történészek tudatában voltak az Ázsiából és Dél-Amerikából érkező bevándorlásnak is. Arthur M. Schlesinger fentebb idézett 1922-es esszéjének bibliográfiájában például nemcsak az európai bevándorlók (csehek, németek, skótok, angolok, zsidók) szakirodalmából állított össze egy listát, hanem a japánokról és a kínaiakról is. Oscar Handlin a *The Uprooted*-ben a bevándorlást korlátozó törvények bevezetését legitimáló, gyakran rasszista gondolatmenetek bemutatása kapcsán említette meg röviden az ázsiai bevándorlókat.⁸⁵ Bár egy könyvet sosem a borítójáról kell megítélni, pláne, hogy az a kiadó választása is lehet, a *The Uprooted* első kiadásának fedőképe tökéletes vizuális megtestesítése annak a hallgatóságos konszenzusnak, hogy kiket értett Handlin (és a korabeli történetírás) bevándorlókon egészen a hetvenes évekig: a képen egy búcsúzó, ölelkező pár áll a középpontban, a háttérben egy hátrahagyott, fejkendős nő (aki éppúgy lehet feleség, mint anya) vár egy csomaggal arra, hogy követhesse a család férfi tagját, a kép előterében pedig egy bajuszos, középkorú bevándorló férfi tekint gondterhelten a jövőbe. A képen látható alakok, egyértelműen (kelet-)európai vonásokkal rendelkeznek. A bevándorlók európai vonásai pe-

⁸⁵ Oscar HANDLIN: *Uprooted*. I. m. 247., 260.

dig nehezen változtak a történettudományban.⁸⁶ A nem európai eredetű bevándorlók tanulmányozása az „új etnicitás”, a polgárjogi mozgalom, illetve a társadalomtörténet új kérdésfeltevéseinek hatására került a történészek látóterébe. A különböző csoportok historiográfiája közös nevezőkkel együtt saját dinamika szerint fejlődött.

Sucheng Chan, az ázsiai-amerikai történetírás egyik szakértője az ázsiai-amerikai kutatást például négy fázisra bontja: a „pártos” korszakra (1870–1920), a társadalomtudományok korszakára (1920–1960), a revizionizmusra (1960–1980) és a történettudományra (az 1980-as évek óta).⁸⁷ A „pártos” korszakban főképp misszionáriusok és politikusok írtak a *sojourner*nek, azaz utazónak nevezett kínai bevándorlókról, nem tudományos igénnyel, hanem a korabeli fajelméleti nézetekre alapozva, a bevándorlás ellen vagy mellett polemizálva. Az 1920-as évektől az ázsiai bevándorlók (kínaiak és az 1890-es évek óta Amerikába érkező japánok) tanulmányozása a szociológia hatáskörébe került. A chicagói iskola és Park asszimilációs elmélete meghatározó szerepet játszottak ezekben a tanulmányokban, ám nem úgy, mint az európai bevándorlás kutatásában. Park ugyanis korán felismerte, hogy elmélete nemcsak az afroamerikaiakra, de az ázsiai-amerikaiakra sem érvényes. A Chicagói Egyetemen készült kutatómunkák erre a – Park fogalmával élve – „csendes-óceáni problémá”-ra (*the Pacific problem*) kerestek megoldást. A hatvanas években, amit Chan a „revizionizmus” korszakának nevez, a kérdésfeltevések súlypontja áttevődött az ázsiai-amerikai bevándorlás állítólagos anomáliáiról (a nagyszámú

⁸⁶ Handlin 1957-es *Race and Nationality in American Life* című művében ugyan kitér a japánok (és az amerikai őslakosok) szerepére az amerikai társadalomban és az őket ért igazságtalanságokra, de a *The Uprooted* 1979-es átdolgozott változatában mégsem kaptak helyet a migráció narratívájában. Oscar HANDLIN: *Race and Nationality in American Life*. Little, Brown and Company, New York, 1957. 138.

⁸⁷ Sucheng CHAN: Asian American Historiography. *Pacific Historical Review*, 1996/3. 363–399. Összehasonlításképp: Roger DANIELS: No Lamps Were Lit for Them, Angel Island and the Historiography of Asian American Immigration. *Journal of American Ethnic Historiography*, 1997/1. 10.; valamint Mae M. NGAI: Asian-American History–Reflections on the De-centering of the Field. *Journal of American Ethnic History*, 2006/4. 97–108.

remigrációról) a kirekesztés rendszereire. Ebben szerepet játszott a polgárjogi mozgalom, de a bevándorlási törvény 1965-ös módosítása is, amely, legalábbis részben, megint megnyitotta az Egyesült Államokat a csendes-óceáni bevándorlók előtt. Chan utolsó fázisának meghatározó jellemzője, hogy az 1970-es és 1980-as években a társadalomtörténet új kérdésfeltevései az ázsiai-amerikai történetírásban is meghatározó szerepet játszottak: a revizionista irodalomban a bevándorlók a rasszizmus áldozataiként jelentek meg,⁸⁸ míg a historiográfia új szakasza az ő döntéseiket és tapasztalataikat állította középpontba.⁸⁹

A remigráció, valamint a bevándorlást korlátozó törvények nemcsak az ázsiai bevándorlással kapcsolatos kérdésfeltevésekre voltak hatással, hanem a kutatások intézményi kereteire is. Az 1940-es népszámlálás szerint a népesség 0,0019%-a vallotta magát ázsiai amerikainak, ebből a kis csoportból pedig kevesen asszimilálódtak eléggé ahhoz, hogy az egyetemeken hatékonyan képviseljék, megalapozzák ezt a kutatási területet.⁹⁰ Míg német, norvég, vagy orosz-zsidó bevándorlók leszármazottai már az 1940-es években történész professzori címet kaptak amerikai egyetemeken (Hansen/Wittke, Blegen, Handlin), az első ázsiai-amerikai származású történészgeneráció csak harminc évvel később került hasonló helyzetbe. Bár már az 1920-as évektől léteztek ázsiai tanulmányokat finanszírozó és végző egyesületek (az *Asian Studies Association* különböző inkarnációi), ezek a hidegháborúban alapított *area studies*hoz hasonlóan kevés kivétellel politikailag túlságosan terheltek voltak ahhoz, hogy objektív kutatómunkát végezzenek. Természetesen nem ázsiai-amerikai származású történészek is foglalkoztak az ázsiai bevándorlás témájával, mint például Roger Daniels, a ja-

⁸⁸ Chan fontos kiegészítése: az ázsiai amerikaiak angol nyelvű memoárjainak listája az 1880-as évek óta. Sucheng CHAN: I. m. 373–374.

⁸⁹ Chan Shih-shan Henry Tsai *China and the Overseas Chinese in the United States, 1868–1911* (University of Arkansas Press, Fayetteville, 1983) című művét emeli ki.

⁹⁰ Roger DANIELS: I. m. 14. Daniels érdekes kivételként említi Yamoto Ichihashit, aki már a második világháború előtt professzori címet kapott a Stanfordi Egyetemen, a japán kormány támogatásával. Daniels szerint Ichihashi *Japanese in United States* (1932) című műve a politikai befolyás miatt „egyszerre volt tudományos mű és apologetika”. I. m. 13.

pán-amerikai bevándorlás historiográfiájának egyik megalapítója. Az ázsiai-amerikai származású kutatók számának növekedése és az *asian studies* megszilárdulása azonban a kutatási terület megerősödését eredményezte.⁹¹

Az ázsiai bevándorlókhoz hasonlóan a Mexikóból a 19. század vége óta több hullámban az Egyesült Államokba érkező bevándorlók sem szerepeltek az amerikai bevándorlás korai történetírásában. Sem a 19. század *mexicanói*, akik betöltötték az olcsó kínai munkaerő kitiltása után maradt űrt, sem az 1942–1964 között a Mexikó és az Egyesült Államok közötti egyezmény keretében szezonális mezőgazdasági munkásokként érkező *bracerók* (szó szerint „kétkezi munkások”) nem illettek bele a bevándorlás történetírásának klasszikus kategóriáiba. A korszakokon átívelő legális és illegális bevándorlás történetírása a polgárjogi mozgalom keretében kialakult mexikói-amerikai identitást megtestesíteni próbáló chicano-mozgalom, illetve a *chicano studies* és folyóiratai megalapításával kapott intézményes kereteket az 1970-es években. Csakúgy, mint az ázsiai-amerikai történetírás esetében, ebben is nagy szerepet játszottak a mexikói-amerikai származású egyetemisták és tanárok.

Nemcsak a teljesség történészekre jellemző antikvárius igénye miatt, vagy az „e pluribus unum” ígéretének beváltása miatt volt jelentősége annak, hogy a kínai *soujournerek* vagy a mexikói *bracerók* is az amerikai bevándorlás történetének szereplőivé váltak, hanem azért is, mert így a migrációs viselkedésminták szélesebb skálája vált a migrációtörténet értelmezhető részévé. Tehát nemcsak azok tartoztak a bevándorlás bővebben definiált történelméhez, akik végleg otthagyták az otthonukat, hanem azok a vendégmunkások vagy szezonális munkások is, akik több állam között mozogtak több-kevesebb könnyedséggel. E fogalmi változás mentén a migrációtörténetet alapjában kellett újragondolni. Míg Carl Wittke 1940-ben még azt állította, hogy a kínai bevándorlás Amerikába egy anomália, és így legitimálta, hogy az ázsiai bevándorlók történetét kihagyta a

⁹¹ Roger Daniels még 1997-ben is joggal sérelmezte, hogy az ázsiai-amerikai történetírás kutatási eredményeire alig reflektálnak az *American Ethnic Studies Journal* szerzői. Roger DANIELS: I. m. 14.

„bevándorlók mondájá”-ból,⁹² vagy míg Handlin egy doktorandusza, Gunther Barth még a hatvanas évek közepén is arra a tézisre építette fel a doktori disszertációját, hogy a kínai bevándorlók a remigrációs mintákkal mintegy maguk provokálták ki a 19. század végén bevezetett bevándorlást korlátozó törvényt,⁹³ az 1990-es évek történészei megfordították az egyenletet. Nem a *sojournerek* és a *bracerök* nem illettek a bevándorlás történetébe, hanem a történetírás fogalmisága nem tudta visszaadni a migrációs folyamatok összetettségét.

A szemléletváltásban nagy szerepe volt az interdiszciplináris dialógusnak. A szociológia, a kulturális antropológia, az irodalomtudomány, illetve a nyolcvanas évek fiatal tudományága, a *cultural studies* fontos fogalmi és elméleti impulzusokkal szolgált az egész történelemtudomány számára. Többek között Eric Hobsbawm és T. O. Ranger *Invented Traditions* (1983) című művén keresztül a konstruktivizmus a történetírás számos területén új kérdésselvetések megfogalmazásához vezetett. A migrációkutatás továbbá Werner Sollors munkájára reflektált, aki az etnicitást saját logikával rendelkező kulturális konstrukcióként értelmezte.⁹⁴ Ezenfelül a *cultural studies* újra felfedezett bizonyos fogalmakat, főleg a két világháború közötti időszakból, de eredeti kontextusukból kiragadva. Például Edward Said sokat idézett *Reflections on Exile* című esszéje tulajdonképpen Park „marginális ember” tézisének felújításaként olvasható.⁹⁵ Az újrafelfedezések viszont jól mutatták, hogy milyen elképzelések váltak a történettudomány számára (újra) be- és elfogadhatóvá.

A szóhasználatok mögött rejlő hatalmi struktúrákra való érzékenység egyik legfontosabb hozománya azonban a „migráns” mint analitikus kategória megszilárdulása volt. A „migráns”

⁹² Carl WITTKÉ: *We Who Built America*. I. m. 478.

⁹³ Gunther BARTH: *Bitter Strength: A History of the Chinese in the United States, 1850–1870*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1964.

⁹⁴ Werner SOLLORS: *Beyond Ethnicity: Consent and Dissent in American Culture*. Oxford University Press, New York, 1986; Kathleen N. CONZEN–David A. GERBER–Ewa MORAWSKA–George E. POZZETTA–Rudolph J. VECOLI: The Invention of Ethnicity: A Perspective from the USA. *Journal of American Ethnic History*, 1992/12. 3–41.

⁹⁵ Edward SAID: Reflections on Exile. *Granta*, 1984/13. 172.

fogalom bevezetése azon a banálisnak tűnő (újra)felismerésen alapult, hogy egyik állam kivándorlóit egy másik állam bevándorlóit. Már Hansen, Wittke vagy Blegen kutatásában központi szerepet játszott az emigránsok származási helye, az ötvenes évek óta a bevándorlók története azonban egyre inkább az amerikai életük leírására szűkült, míg az addigi életrajzuk elemei gyakran karikatúrához közelítő leegyszerűsítésekbe fulladtak. Az angol történész Frank Thistlethwaite 1960-as, klasszikussá vált esszéjében találóan fogalmazott: Amerikát szemmel láthatóan egy „sósvíz függöny akadályozza meg abban, hogy megértse a [bevándorlók] európai származását”.⁹⁶ A „sósvíz függöny” csak a nyolcvanas évekre kezdett oszlani, ami az interdiszciplináris inspirációk mellett az akadémiai élet nemzetközibbé válásának érdemeként is elkönnyelhető.

A be- és kivándorlók összekapcsolása migránsokká, valamint a be- és kivándorlás egy folyamatként való értelmezése egyre komplexebb modellekhez vezetett. A migráció fogalma mind irányában (tartós vagy cirkuláris migráció), mind kronológiájában (szezonális munkások, vendégmunkások), mind földrajzilag (migrációs rendszerek) rugalmasabb fogalomnak bizonyult, mint a be- vagy kivándorlás.⁹⁷ A migrációs rendszerek elméletének eredete és korai szakirodalma nem korlátozódik az Egyesült Államokra, de alapjaiban változtatta meg az amerikai bevándorlás, illetve migráció történetét.⁹⁸ A történetírás (és a szociológia) az amerikai bevándorlás történetét

⁹⁶ Frank THISTLETHWAITE: Migration from Europe Overseas in the Nineteenth and the Twentieth Centuries. *Rapports V. Histoire Contemporaine*. Sixteenth International Congress of the Historical Sciences. 1960. 17–49.

⁹⁷ Dirk HOERDER: From Immigration to Migration Systems: New Concepts in Migration History. *OAH Magazine of History*, 1999/1. 6.

⁹⁸ Jan LUCASSEN: *Migrant Labour in Europe, 1600–1900: The Drift to the North Sea*. London, 1987; James H. JACKSON, Jr.–Leslie Page MOCH: Migration and the Social History of Modern Europe. In: *European Migrants: Global and Local Perspectives*. Eds.: Dirk HOERDER–Leslie Page MOCH. Northeastern University Press, Boston, 1996. 52–69.; Mary M. KRITZ–Lin L. LIM–Hania ZLOTNIK (eds.): *International Migration Systems: A Global Approach*. Oxford University Press, New York, 1992. 1–16.; Robert J. KLEINER et al.: International Migration and Internal Migration: A Comprehensive Theoretical Approach. In: *Migration across Time and Nations: Population Mobility in Historical Context*. Eds.: Ira GLAZIER–Luigi de ROSA. Holmes and Meier, New York, 1986.

hagyományosan négy fázisra bontotta: a 19. század közepéig Észak- és Nyugat-Európából érkeztek a bevándorlók (a rabszolga-kereskedelem nem szerepelt ebben a modellben), a 19. század végén és a 20. század elején elsősorban Kelet- és Dél-Európából (az ázsiai bevándorlók ritkán szerepeltek a felsorolásban); a század első felében Dél-Amerikából, 1965 után pedig elsősorban Dél-Amerikából és Ázsiából. A migrációs rendszerek elmélete ezzel szemben négy egymást kronológiailag átfedő kategóriát állított fel: 1. az „euro-atlanti” rendszert, amelyen belül a Mediterráneum térségéből az európaiak főképp Közép- és Dél-Amerikába, az Alpoktól északra fekvő területekről pedig Észak-Amerikába vándoroltak ki. (Az olaszok Dél-Amerikából adott esetben Észak-Amerika felé mentek tovább, a munkalehetőségtől függően.) 2. Az „afroatlanti” rendszert, amely a rabszolga-kereskedelem kereteit határozta meg. 3. A „transzcsendes-óceáni” rendszert, amely már a 16. század óta létezik, eleinte a spanyol gyarmatok működését követve, az amerikai bevándorlás történetében azonban az „1980-as évekre jelentősége már jóval meghaladva az euro-atlanti rendszert”. 4. Végül pedig a „bikulturális hispán-angol” rendszert, amely az amerikai kontinensen belüli népmozgást foglalja magába.⁹⁹ A migrációs rendszerek globális szemléletmódja oldotta az amerikai migrációkutatás Európa- és Amerika-központúságát. Bár a kilencvenes évek elejére az Egyesült Államokat az ígérlet földjeként bemutató neo-turneriánusok kora már végleg lejárt, kevesen tanulmányozták az amerikai bevándorlást tágabb összefüggéseiben. A szemléletváltás egyik első átfogóbb történelmi feldolgozásának Walter Nugent *Crossings: The Great Transatlantic Migrations, 1870–1914* című művét tekinthetjük, amely immár nem leküzdendő akadályként, hanem kutatási tárgyként tekintett Thistlethwaite „sósvíz függönyére”.¹⁰⁰

A rabszolga-kereskedelem történetének integrálása a migrációs rendszerekbe rávilágított a bevándorlás amerikai történetírásának egy addig elhanyagolt területére is. Az afro-

⁹⁹ Dirk HOERDER: *Migration Systems*. I. m. 8.

¹⁰⁰ Walter NUGENT: *Crossings: The Great Transatlantic Migrations, 1870–1914*. Indiana University Press, Bloomington, 1992.

amerikaiak történelme meglepően kis szerepet játszott az amerikai bevándorlás általános narratíváiban.¹⁰¹ Az Atlanti-óceán, vagyis az *Atlantic* a szakirodalomban, képzavarral élve, még a kilencvenes évek elején is elsősorban „fehér” volt. Ez a beidegződés az elmúlt húsz év számos kutatási eredménye ellenére is csak lassan változik. Ennek egyik oka, hogy a hatvanas években a polgárjogi mozgalom eredményeképpen alapított *african american studies*, vagy a hetvenes években alapított *ethnic studies* tehát két tudományág, amely a faji alapú megkülönböztetés különböző formáit, dinamikáját vizsgálta, valamint a bevándorlás történetírása látszólag külön akadémiai és fogalmi univerzumokban működött. Az egymáshoz való közeledés többek között az interdiszciplináris nyitások eredménye volt. Az angol irodalomtörténész Paul Gilroy a *Black Atlantic* fogalmának bevezetésével például mind a migrációkutatást, mind a *cultural studies* meg tudta szólítani. Az afroamerikai migráció változatos formái pedig elsősorban a szintén az irodalomtudományból vett inspirációkon alapuló úgynevezett diaszpórákutatás keretei között találtak utat nemcsak az amerikai, hanem immár egy „atlanti” migráció történetírásába is.¹⁰²

A migrációs rendszerek elméletével szorosán összefonódva egy másik fogalmi változás, a transznacionalizmus kategóriájának bevezetése is hozzájárult a migrációkutatás új kontúrjainak meghatározásához. A kulturális antropológia köreiből érkezett fogalom, a történettudomány mellett a szociológiában, politológiában és az antropológiában is új kutatási területeket nyitott meg, bár a különböző tudományágak eltérő és egymással nem mindig összeegyeztethető értelemben használják a fo-

¹⁰¹ Kivételként megemlíthetők az olyan, elsősorban várostörténeti tanulmányok, amelyek a különböző migrációs folyamatokat, illetve az etnikai és faji megkülönböztetés dinamikáját vizsgálták. Például John BODNAR: *Lives of their Own: Poles, Blacks and Italians in Pittsburgh, 1900–1950*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1982.

¹⁰² Michael L CONNIFF–Thomas J. DAVIS: *Africans in the Americas: A History of the Black Diaspora*. St. Martin's, New York, 1994; Robin COHEN: *Global Diasporas: An Introduction*. UCL Press, London, 1997.

galmat.¹⁰³ A migráció történetírásában a transznacionalizmus újra középpontba helyezte a migráció „egységeinek” kérdéskörét, és a kérdésfeltevések keretét a nemzetállamok mellett más elemzési szintekre (birodalmak, régiók) is kiterjesztette. A transznacionalizmus látásmódja a nemzetállam elsődlegességét a migránsok identitásában is megkérdőjelezte, és a migráció során felmerülő döntéshelyzetek nyitottságát és az identitások dinamikus változását hangsúlyozta. A történetíráson belül az utóbbi években különösen népszerűvé váltak a „transznacionális életrajzok”, amelyek összetett migrációs folyamatokat egyéni életutak keretén belül nem kizárólag traumaként vagy éppen heroizmusként elemeznek, hanem a migránsok fizikai mobilitásával együtt járó és általuk kikényszerített kulturális stratégiák megértésére helyezik a fő hangsúlyt. A „transznacionális életrajzok” narratíváinak egyik fő témája a migránsok képessége különböző kulturális környezetek közötti hatékony közvetítésre, illetve a köztük való átmenetre. Másik visszatérő témájuk annak hangsúlyozása, hogy a nemzetállamra épülő mesternarratívákkal ellentétben a mobilitás (határokon belül és kívül) a modern kor egyik alapvető jellemzője.¹⁰⁴ A „transznacionális életrajzok” a migráció amerikai történetírásának szinte minden alterületén jelen vannak a diaszpórákutatótól a *labor history*n át a nők történelméig.¹⁰⁵

¹⁰³ Például Nina Glick SCHILLER–Linda G. BASCH–Cristina S. BLANC (eds.): *Towards a Transnational Perspective of Migration: Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered*. New York Academy of Sciences, New York, 1992. A transznacionalizmus fogalmának jelentéséről a különböző tudományágakban: Caroline BRETTEL–James HOLLIFIELD: *Migration Theory: Talking Across Disciplines*. Routledge, New York, 2000; Nancy FONER–Rubén RUMBAUT–Steven GOLD: *Immigration Research for a New Century: Multidisciplinary Perspectives*. Russel Sage Foundation, New York, 2000; Ewa MORAWSKA: Disciplinary Agendas and Analytic Strategies of Research on Immigrant Transnationalism: Challenges of Interdisciplinary Knowledge. *The International Migration Review*, 2003/3. 611.

¹⁰⁴ Desley DEACON–Penny RUSSELL–Angela WOOLLACOTT (eds.): *Transnational Lives: Biographies of Global Modernity, 1700-Present*. Palgrave Macmillan, New York, 2010.

¹⁰⁵ Donna GABACCIA–Vicki L. RUIZ: Migrations and Destinations: Reflections on the Histories of U. S. Immigrant Women. *Journal of American Ethnic History*, 2006/1. 3–19.

A migrációs rendszerek elmélete és a transznacionalizmus kérdésfeltevései új utakat nyitottak a migráció amerikai történetírásában, de nem váltották fel teljesen az asszimiláció elméletét. Az 1990-es évek elején egyenesen úgy tűnt, hogy minden addigi kritika ellenére a migráció történetírásában új reneszánszát éli az asszimilációs elmélet vagy annak valamilyen összetettebb formája. James R. Barrett a 20. század fordulóján az Egyesült Államokba érkezett munkásokról szóló narratívájában bevezette az „alulról felfelé építkező” asszimiláció fogalmát,¹⁰⁶ Kathleen Conzen és társai arra mutattak rá, hogy maga az etnikai csoportok kialakulása is az amerikanizálódás egyik formája, és még Dirk Hoerder is, aki az amerikai bevándorlás kutatásának addigi paradigmáit egyébként szinte minden ponton megkérdőjelezte, olyan, az asszimiláció szakirodalmához köthető fogalmakkal kísérletezett, mint az „interaktív akkulturáció”.¹⁰⁷ A kétezres évek elejére az asszimiláció fogalma még az első olvasatra annak teljesen ellentmondó transznacionalizmus kérdésfelvetéseivel is összeegyeztethetővé vált. Ewa Morawska történeti szociológus ennek két módjára világít rá. Először a „transznacionális terek” elméletére, mely az asszimilációs folyamatokat a bevándorlókat befogadó nemzetállam beolvasztási kísérletei és a bevándorlók transznacionális stratégiáinak (hibrid identitások és adott esetben illegális határátlépések) eredőjében látja. Másodsor pedig a szakirodalom azon tendenciáira, amelyek a pluralisztikus társadalomba való asszimiláció eredményét teszik egyenlővé a transznacionalizmussal.¹⁰⁸

Kitekintés: Quo vadis migrációkutatás?

1998-ban Donna Gabaccia feltette a szónoki kérdést: vajon szükség van-e még a bevándorlók történetírására (*immigration history*). A kérdés háttérében az állt, hogy míg a hetvenes évek-

¹⁰⁶ James R. BARRETT: Americanization from the Bottom Up: Immigration and the Remaking of the Working Class in the United States, 1880–1930. *Journal of American History*. 1992/79. 996–1020.

¹⁰⁷ Dirk HOERDER: *Migration Systems*. I. m. 8.

¹⁰⁸ Ewa MORAWSKA: Research on Immigration in Europe and the United States: A Comparison. *The Sociological Quarterly*, 2008/3. 468.

ben voltak közös kérdésfeltevések vagy akár paradigmák, a kilencvenes évek végére úgy látszott, hogy a tárgy sokszínűségében elvesztek a kontúrok. Gabaccia igennel válaszolt saját kérdésére, bár hozzátette, az új kérdésfeltevések nem feltétlenül egyedül a történettudományon belül fogalmazódnak meg, hanem a bevándorlást vizsgáló más tudományágakból (szociológia, antropológia, *cultural studies*) érkeznek.¹⁰⁹ Mindkét megállapítás ma is érvényes a migráció amerikai történetírására: nincs olyan közös paradigma vagy metafora, amely összetartaná a történetírásnak ezt a területét, és az interdiszciplináris impulzusok továbbra is fontos szerepet játszanak az új kérdésfeltevések kidolgozásában.

A bevándorlás amerikai történetírása az elmúlt száz év alatt a bevándorlók és a bevándorlás formáinak egyre szélesebb skáláját foglalta magába. Az európai bevándorlók mellett az Ázsiából, Dél-Amerikából és Afrikából érkező immigránsok történeti tapasztalatai is a narratíva részeivé váltak, az egyirányú be- és kivándorlás vizsgálata mellett pedig megjelent a „migráció” kategóriája. Ez hosszú folyamat volt. „Az Ellis és Angel Island [ahova az európai és ázsiai bevándorlók érkeztek] sokkal hamarabb befogadták a bevándorlókat, mint ahogy a történészek, a nemzeti mesterelbeszélés (*national lore*) kapuőrei beengedték volna az újonnan érkezetteket és a már ott élő kirekesztetteket a nemzet emlékezetébe.”¹¹⁰ A képet továbbgondolva: az Ellis és Angel Islandhez lassan csatlakoznak San Antonio bevándorlókat fogadó központjai és a legális és illegális határátlépés talán kevésbé látványos, a bevándorlás történetírása szempontjából azonban nem kevésbé jelentős helyszínei. Az elmúlt húsz évben tehát a kutatási terület mind Európa-, mind pedig Amerika-központúsága is megkérdőjeleződött.

Az egyre szélesebb skála nem azt jelenti, hogy a nemzetállam mint vizsgálati kategória teljesen eltűnt volna, vagy hogy a bevándorlás történetével kezdettől fogva szorosan összefüggő asszimiláció kérdésköre veszített volna időszerűségéből. Ugyanakkor még a hagyományosnak számító kérdésfeltevések

¹⁰⁹ Donna GABACCIA: *Immigration History*. I. m. 65.

¹¹⁰ Dirk HOERDER: *Migration Systems*. I. m. 8.

sem hagyhatják figyelmen kívül az elmúlt évtizedek kutatási eredményeit. Az asszimiláció kérdéskörén belül például külön szakirodalma alakult ki a magyarra szinte lefordíthatatlan „whiteness” kutatásának, amely azt a kérdést vizsgálja, hogy a különböző etnikai és faji konfliktusok közepette hogyan alakult ki a „fehérség” fogalma. Tehát az eddig alapértelmezettként tekintett „kaukázusi-fehér” amerikaiak nemcsak kulturális, hanem rossz fordítással „faji” identitását is kultúrtörténeti folyamatok eredményeként tekinti.¹¹¹ Szintén az asszimilációs folyamatok összetettségére reflektál az utóbbi években bevezetett „faji etnicitás” fogalma, amely a faji és etnikai megkülönböztetés, illetve beilleszkedés dinamikáit próbálja egy folyamat részeként értelmezni.

A történetírásra globálisan jellemző tendenciák a bevándorlás amerikai történetírásában is megjelennek. Például továbbra is fontos kutatási terület a társadalmi nemek szerepe és átalakulása a migrációs és asszimilációs folyamatokban. A mindennapok történelme és a *material history* is újabb kutatási területeket nyitottak. Például Arthur M. Schlesinger már 1922-ben megjegyezte, hogy a bevándorlók az amerikai kultúra minden területén jelen vannak, ideértve a kulináris szokások alakulását is. 2016-ra az *ethnic food* témája saját szakirodalommal, az *American Historical Society* kiadásában megjelent kézikönyvvel és a tárgy tanítására szakosodott szöveggyűjteményekkel is rendelkezik.¹¹² A történetírás globalizációja azonban nem törli el a különböző historiográfiai hagyományok közötti különbségeket. Az amerikai migráció történetírása, a kutatási terület

¹¹¹ Matthew Frye JACOBSON: *Whiteness of a Different Color: European Immigrants and the Alchemy of Race*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1998; David R. ROEDIGER: *Working Toward Whiteness: How America's Immigrants Became White: The Strange Journey from Ellis Island to the Suburbs*. Basic Books, New York, 2006.

¹¹² Paul FREEDMAN–Joyce E. CHAPLIN–Ken ALBALA (eds.): *Food in Time and Place: The American Historical Association Companion to Food History*. University of California Press, Berkeley, 2014; Jennifer J. WALLACH–Lindsey R. SWINDALL–Michael D. WISE (eds.): *The Routledge History of American Foodways*. Routledge, New York, 2016, és a mára már klasszikusnak számító: Donna GABACCIA: *We Are What We Eat: Ethnic Food and the Making of Americans*. Harvard University Press, Cambridge, 1998.

fejlődéstörténetéből adódóan, a mai napig sokkal inkább orientálódik a szociológia, mint például a politológia felé.

Zárásként röviden meg kell említeni a bevándorlás történelmének jelentőségét az egyetemi oktatásban. A migráció történetének nemcsak tankönyvei vannak, hanem a tanterveknek komoly pedagógiai szakirodalma létezik.¹¹³ Ehhez hozzátartozik az is, hogy az akár sokgenerációs bevándorló egyetemisták egy része kifejezetten azért választja a történelem szakot, hogy a saját múltjáról tanuljon valamit. Ez történhet a bevándorlás történetét feldolgozó tantárgyak keretében, de az eredeti származási ország történelmén keresztül is. A jelenség annyira elterjedt, hogy külön megnevezése van: *heritage student*. A nemzetközi pedagógiai tapasztalat azonban azt mutatja, hogy ez nem kizárólagosan amerikai jelenség, és egyre kevésbé az. Dirk Hoerdert idézve, aki évtizedekig Brémában tanított: „Észak-Amerikában a legtöbb diák családtörténetének része a migráció. Úgy találom a saját csoportjaimba, hogy ez sok európai diákra is igaz.”¹¹⁴

¹¹³ Thomas DUBLIN (ed.): *Becoming American, Becoming Ethnic: College Students Explore Their Roots*. Temple University Press, Philadelphia, 1996; Donna GABACCIA–James GROSSMAN: *Teaching Immigration History: A Syllabus Exchange*. The Newberry Library and the Immigration History Society, Chicago, 1993; Paul LAUTNER: *Teaching History Through Immigration Stories*. *OAH Magazine of History*, 1999/2. 10–13.

¹¹⁴ Dirk HOERDER: *Migration Systems*. I. m. 10.